

Epidemie covidu-19 a nerovná distribuce příjmů v krajích České republiky

Filip Červenka

Vlastimil Beran

Diana Bílková

VÚPSV, v. v. i., Praha

2022

Publikace je výstupem projektu „*Vliv minimální mzdy na trh práce v ČR*“, který je řešen v rámci Dlouhodobé koncepce rozvoje výzkumné organizace na období 2018 až 2022 schválené MPSV na základě Rozhodnutí č. 7-RVO/2018 o poskytnutí institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence.

(<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.

Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00

Vyšlo v roce 2022, 1. vydání, počet stran 36

Tisk: VÚPSV, v. v. i.

<https://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Studie dekomponuje a analyzuje regionální příjmové nerovnosti v České republice po vypuknutí pandemie covidu-19. Identifikován byl značný nárůst mzdové koncentrace. Nicméně vlivem ostatních zdrojů příjmů byl tento nárůst překonán. To mělo za následek pokles celkového Giniho indexu v roce 2020. Tento výsledek však nelze přičíst na vrub systému sociálního zabezpečení, ale aktivitě veřejného sektoru. Snížení nerovnosti bylo dosaženo pomocí diskreční politiky (např. podnikatelské kompenzační bonusy). Pro snížení nerovností skrze stávající systém sociálního zabezpečení by vláda ČR mohla rozšířit pomoc v hmotné nouzi, přídavky na dítě, dávky pěstounské péče nebo příspěvky na bydlení. Tyto sociální transfery vykazují nejnižší průměrné náklady z hlediska snižování nerovností a zároveň tvoří zanedbatelnou část objemu sociálních výdajů.

Klíčová slova: nerovnost; příjmy; náklady; minimální mzda; sociální zabezpečení; covid-19; pandemie; kompenzace.

Abstract

The study decomposes and analyzes regional income inequality in the Czech Republic after the start of COVID-19 pandemic. Significant rise of wage concentration was identified; however, it was overruled by the effect of other income sources, resulting in decline on the total Gini index in 2020. This outcome can be attributed to activity of the public sector, however not to the social security system. The decline of inequality was achieved through discretionary policy, as entrepreneurial compensation bonuses. To decrease the inequality by existing social security scheme, Czech government could augment assistance in material need, child allowance, foster care benefit or housing allowance. These social transfers show the lowest average cost in terms of reducing inequality and at the same time account for a negligible part of current social expenses.

Keywords: inequality; incomes; costs; minimum wage; social security; covid-19; pandemic; compensation.

Obsah

Úvod	5
1. Ekonomická nerovnost	6
1.1 Nerovnost a její náklady	6
1.2 Nerovnost a epidemie covidu-19	8
1.3 Shrnutí	10
2. Metody a data	11
2.1 Dekompozice příjmové nerovnosti	11
2.2 Distribuce příjmů v českých regionech	13
2.3 Shrnutí	17
3. Výsledky analýzy	18
3.1 Koncentrace příjmů a analýza vývoje nerovnosti	18
3.2 Efektivita sociálních transferů	25
3.3 Diskuze k minimální mzdě	28
3.4 Shrnutí	29
Závěr	31
Literatura	33

Úvod

Pandemie covidu-19 způsobila nejen těžkou zdravotnickou krizi, ale zároveň hospodářský šok, jehož charakter nemá v moderních dějinách srovnání. Jeho hlavní příčinou bylo sociální distancování, a to jak dobrovolné, tak to nařízené vládou. V České republice tento fenomén započal 12. března 2020, tedy v den, kdy vláda vyhlásila první nouzový stav za účelem omezení šíření viru.

Dopad přijatých opatření se v hospodářské oblasti projevil poklesem hrubého domácího produktu, snížením spotřeby domácností a postupným nárůstem nezaměstnanosti. Jinými slovy, vedlejším efektem vládních nařízení se staly hospodářské náklady, které nesla veřejná i soukromá sféra. Tyto náklady nebyly rovnoměrně rozděleny.

Oblasti hospodářství, jakými jsou například cestovní ruch, kultura, pohostinství a obecně velká část služeb, musely často své aktivity zcela přerušit. Jiné, jako například průmyslová výroba, fungovaly s omezeními. Vedle toho pro některé technologické společnosti, IT sektor či oblast tzv. e-commerce mohla nastat situace vyústit ve zvýšení poptávky po jejich produkci, aniž by výrazněji omezila své aktivity.

Naproti tomu stát svou hospodářskou a sociální politikou cílil na zmírnění negativních dopadů na příjmy domácností a firem. Mezi taková opatření patří například program Antivirus pro podporu pracovních míst, kompenzační bonus pro podnikatele nebo také tzv. „rouškovné“, tedy jednorázový příspěvek ke všem důchodům a další.

Předkládaná studie se zabývá analýzou změn distribuce a struktury příjmů, které nastaly v důsledku výše uvedených pohybů po příchodu epidemie covidu-19 v České republice.

Došlo po vypuknutí pandemie k razantním změnám v distribuci a složení příjmů? Které složky příjmů měly na případné změny největší vliv? Jak efektivní byly v redukci nerovností příjmů jednotlivé druhy sociálních transferů?

V odpovědích na tyto otázky se studie zaměřuje na první pandemický rok, tedy rok 2020, a pro srovnání bere v úvahu předcházejících šest let ekonomického růstu a poslední rok předešlé recese, tedy období od roku 2013 do roku 2019. Jako základní jednotka je považován kraj. Na úrovni krajů jsou agregovány všechny druhy příjmů a na stejné úrovni je i kalkulována příjmová nerovnost.

První část studie je věnována teoretickému kontextu, obecným hospodářským a společenským nákladům nerovnosti a vývoji nerovnosti po příchodu pandemie ve světě i v tuzemsku. Druhá část představuje metody a data o příjmech, která zároveň umožňují ilustrovat současný stav nerovnosti mezi regiony. Třetí část nabízí samotné výsledky analýzy, dekompozici příjmové nerovnosti na její jednotlivé složky a jejich význam pro celkovou hladinu. Ve výsledkové části je dále dopočítán vliv jednotlivých složek na změny v distribuci příjmů po příchodu epidemie covidu-19. Výsledky jsou interpretovány na konci třetí kapitoly, po které následuje závěr a shrnutí.

1. Ekonomická nerovnost

Úvodní kapitola studie je věnována fenoménu ekonomické nerovnosti jako takové. Je rozdělena na dvě části. Nejprve je krátce představen historický vývoj nerovnosti a její náklady. Tato teorie je nezbytná k pochopení významu tématu a potřeby jeho výzkumu pro hospodářskou a sociální politiku. Druhá část kapitoly se zabývá aktuální situací a stavem nerovnosti na pozadí koronavirové krize v Česku i ve světě. Informace zde získané slouží jako srovnávací základna pro pozdější interpretaci výsledků vlastní analýzy pro Českou republiku.

1.1 Nerovnost a její náklady

Ekonomická nerovnost je fenoménem, který byl v ekonomické literatuře po určitou dobu přehlížen. Výzkum byl častěji orientován na celkovou úroveň bohatství než na distribuci výsledků. Vyšší pozornost je tématu věnována až po roce 2008 a s ním související tzv. Velká recese. Splasknutí hypoteční spekulacní bubliny a následná finanční a hospodářská krize odhalily význam fenoménu nerovnosti a upoutaly na něj zvýšenou pozornost výzkumníků (Bittner, 2020).

Potřebnost výzkumu v této oblasti odůvodňují dva hlavní faktory. Prvním je, že nerovnost sebou nese řadu nákladů, které mohou negativně ovlivnit fungování hospodářské, společenské i politické sféry. Druhým faktorem je, že nerovnost je z dlouhodobého hlediska ve vyspělých zemích na rostoucí trajektorii.

Ještě v prvních poválečných dekadách, tj. v 50. a 60. letech minulého století, zažívaly vyspělé ekonomiky období „široce sdílené prosperity“, stabilních růstů HDP a nízké nezaměstnanosti. Příjmy rostly výrazně ve všech částech příjmového spektra (Stone et al., 2020). Převládající hospodářská politika měla aktivní charakter a byla zpravidla orientována na stranu poptávky. Tyto faktory napomohly tomu, že nerovnost klesala téměř ve všech vyspělých státech OECD (Cornia & Kiiski, 2001).

Od přelomu 70. a 80. let minulého století začíná docházet ke změnám, které tento poválečný trend obrací. Orientace hospodářské politiky se začíná vychylovat na stranu nabídky a úloha vlády v ekonomice oslabuje (Tridico, 2017). Daňové systémy se stávají méně progresivními a snižují se mezní sazby pro nejvyšší příjmy (Alvaredo, Chancel & Piketty, et al., 2017).

Hospodářství prochází strukturálními změnami. Roste význam nových technologií zaváděných do produkce a spolu s tím také tlak na flexibilizaci pracovního trhu. Zvyšuje se mobilita kapitálu, závislost na finančním sektoru a mezinárodním obchodu (Tridico, 2017).

Přestože řada z těchto (a dalších) procesů přispívá ke zvyšování produktivity práce, neprofitují na nich vyrovnaně všechny části populace. Na jedné straně můžeme pozorovat, že se zvyšuje poptávka a spolu s tím odměny vysoce kvalifikovaným zaměstnancům, na druhé straně ale klesá poptávka po nízkokvalifikované práci, kterou lze relativně jednoduše nahradit – například pomocí nových technologií či outsorcováním do zahraničí (Jaumotte et al., 2013).

Strukturální změny započaté na přelomu 70. a 80. let minulého století stále pokračují. Jejich výsledkem je růst nerovnosti, který můžeme ilustrovat pomocí řady různých statistik.

Například podíl celkových příjmů plynoucí spodní polovině příjmového spektra klesl za posledních 40 let v Evropě z 24 % na 22 % a v USA z 20 % na 13 % (Alvaredo, Chancel, Piketty et al., 2017). Dalším příkladem může být ukazatel podílu decilů. Na konci 80. let minulého století získávalo horních 10 % příjmového spektra asi sedminásobek toho, co spodních 10 %. Dnes tento poměr ve vyspělých zemích OECD stoupl na desetinásobek (Tridico, 2017).

České země se s těmito trendy setkaly naplno až po roce 1989. Během 90. let minulého století se příjmová nerovnost v Česku zvýšila z asi 20 na 25 Gini bodů.¹ Ke skokovému nárůstu nerovnosti došlo v daném období v celém regionu střední a východní Evropy. Úroveň nerovnosti v Česku i přes tento posun zůstala v mezinárodním srovnání relativně nízká. Na podobné nebo nižší úrovni se v rámci vyspělých zemí pohybují jen Slovensko a Slovinsko. Vedle toho například sousední Německo se pohybuje kolem 32 bodů a Spojené státy americké až 42 bodů (UNU-WIDER, 2021).

Nízká hodnota Giniho indexu je jedním z důvodů, proč je Česká republika někdy nesprávně označována za „rovnostářskou baštu“. Faktem však je, že pokud měříme jiný aspekt ekonomické nerovnosti, výsledky už zdaleka nejsou tak lichotivé. Například Giniho index pro nerovnost majetkovou je v Česku asi 78 bodů a koncentrace bohatství v rukou nejvyššího procenta je u nás čtvrtá nejvyšší v Evropě (Komárek, 2021).

Ve srovnání s okolními zeměmi je v Česku také vyšší genderová příjmová nerovnost. Například v roce 2019 pobíraly ženy v průměru o 18,9 % méně než muži, což představuje pátý největší rozdíl v rámci Evropské unie (Eurostat, 2020).

Dalším významným aspektem nerovnosti je regionální koncentrace příjmů, která je v Česku také vyšší, než je průměr ve vyspělých zemích (OECD, 2016). Odráží se v tom počty obyvatel trpících chudobou, které jsou například na Ústecku a Karlovarsku až čtyřnásobně vyšší, než v bohatých krajích (Prokop 2020). I to je jedním z důvodů, proč je regionální stránka příjmové nerovnosti předmětem této studie.

Současný nelichotivý stav a dlouhodobý vývoj ekonomické nerovnosti představuje pro hospodářství v mnoha ohledech riziko.

Bylo prokázáno, že v zemích s vyšší úrovní příjmové nerovnosti je statisticky významně zhoršená hladina řady sociálně-patologických jevů. Jedná se například o vyšší podíl vězňených osob, vražd a kriminality, ale také výskytu duševních onemocnění a obezity. Dále zde můžeme jmenovat i horší výsledky vzdělávání dětí, vyšší míru porodnosti nezletilých, vyšší míru kojenecké úmrtnosti, nižší naději dožití a nižší sociální mobilitu (Wilkinson & Pickettová, 2013). Všechny tyto faktory následně dopadají na sociální systém, který významně zatěžují.

Nerovnost může ovlivňovat rovněž politickou sféru. V zemích s vyšší nerovností panuje nižší důvěra v principy tržního hospodářství (Guzi, Sirovátka & Saxonberg, 2019) a dokonce může vést k nižší důvěře v demokracii jako systému vládnutí (Andersen, 2012).

Hospodářským nákladem nerovnosti je pak nižší růst HDP, který byl prokázán skrze různé transmisivní kanály mnoha studiemi jako například IMF (2015), Jianu et al. (2021), Halter, Oechslin a Zweimüller (2013) či Marrero a Rodríguez (2013).

¹ Giniho koeficient je nejběžněji používaná statistika pro měření úrovně nerovnosti distribuce vzácných zdrojů v populaci. Pohybuje se na škále 0–1 (pak hovoříme o Giniho nebo Gini koeficientu), případně 0–100 % (pak hovoříme o Giniho, nebo Gini indexu). Ačkoliv se Gini index formálně měří v procentech, odborná zahraniční literatura pracuje zpravidla s pojmem Giniho nebo Gini bodů („*Gini points*“). Jedná se o úzus, který zabraňuje mylné interpretaci. Takto používaný pojem používají například OECD (2014), IMF (2018) či Solt (2020), proto je tento pojem takto používán i v této práci.

Je zřejmé, že nerovnost sebou nese řadu nákladů, které na hospodářský systém dopadají jak přímo, tak nepřímo. Dlouhodobý vývoj a současný stav přitom ve světě (navzdory obecnému mínění) není lichotivý. Nerovnost je proto třeba vnímat jako zásadní výzvu, které by měli tvůrci hospodářské a sociální politiky aktivně čelit.

1.2 Nerovnost a epidemie covidu-19

Problematika pandemie covidu-19 ve spojení s nerovností v distribuci příjmů je oblastí, kterou se zabývá řada výzkumníků i institucí. Různí autoři dokazují, že v zemích, kde je vyšší nerovnost, byl horší průběh pandemie.

Například Wildman (2021) zjistil, že v zemích OECD, kde byla vyšší příjmová nerovnost měřená Giniho koeficientem, bylo statisticky významně více případů nakažení i úmrtí. O 1 % vyšší Giniho koeficient znamenal přibližně o 4 % více nakažených a 5 % více úmrtí v přepočtu na milion obyvatel (Wildman, 2021). K podobným závěrům ohledně existence vztahu a směru působení dochází i autoři Elgar et al. (2020) nebo Wachtler et al. (2020). Příčinou mohou být také další fenomény související s nerovností jako například nedůvěra v instituce a nevyhovující životní podmínky nízkopříjmových skupin osob.

Další autoři se tématu věnují z opačné perspektivy, tedy jaký dopad má epidemie covidu-19 na vývoj nerovnosti. V tomto ohledu není zpravidla předmětem zájmu zdravotnický aspekt epidemie, ale virem vynucené vládní restrikce omezující ekonomické aktivity. Mezi autory panuje relativní konsensus na transmisivních kanálech, tedy na způsobech, jakými ekonomická omezení mohla vést a vedla k růstu nerovnosti. Menší shoda už v odborné literatuře panuje na to, jaký byl celkový dopad a vývoj nerovnosti v roce 2020, kdy pandemie v Evropě propukla.

Vládní restrikce se mezi zeměmi lišily, jejich základní kámen byl však vždy totožný – omezení osobních mezilidských kontaktů a sociální distancování. Dopad těchto opatření byl odlišný nejen na různé odvětví hospodářství, ale i na různé skupiny osob.

Obecně zasáhl pandemický šok především pracovníky v nestabilních a špatně chráněných pozicích (Bludell et al., 2020). Stejný závěr potvrzují autoři Carta a De Philippis (2021) na případu Itálie, která byla první vážně zasaženou zemí v Evropě. V Itálii byl podíl pracovníků v uzavřených sektorech nejvyšší v dolní pětině příjmového spektra (37 %) a naopak nejnižší v horní pětině příjmového spektra (29 %). Zmínění autoři pak prezentují zrcadlově obrácené statistiky pro podíl domácností s možností práce z domova. V horní pětině příjmového spektra bylo až o 30procentních bodů více pozic s možností home office, než ve spodní pětině (Carta & De Philippis 2021).

Situace na českém trhu práce vypadala podobně. Například Bittner (2020) uvádí, že pandemií a následnými restrikcemi vyvolaná hospodářská krize nejtěživěji dopadla na pracovníky v „prekérních“ zaměstnáních s neplnohodnotnými smlouvami. Mezi takové patří například práce na částečné úvazky, dohody, ale také samostatná výdělečná činnost v režimu tzv. švarcsystému.

Například podíl nízkokvalifikovaných pracovníků na českém trhu představoval 4,36 %, ale v uzavřených sektorech to bylo 6,28 %. Obdobně vyznívá i podíl OSVČ a kontraktů na dobu určitou, který byl v rámci celé ekonomiky na úrovni asi 16,45 %, nicméně v uzavřených odvětvích bezmála 37 %. Obě jmenované skupiny jsou zároveň podprůměrně zastoupeny v kategorii profesí, které lze vykonávat na dálku.

Není se pak co divit, že to byly právě tyto skupiny zaměstnanců, kterým nejvíce hrozila ztráta práce či pokles příjmů. To potvrzuje i Vyhliďal (2021), který hodnotí, že: „*Pandemie covidu-19 se ukázala být jak zdrojem akutních problémů, tak akcelerátorem či zesilovačem změn, které mají dlouhodobější povahu,*“ a dále, že: „*Omezení pohybu a koncentrace osob ještě podtrhla a vyhrtila nerovnosti panující na trhu práce*“.

Vládní opatření a sociální distancování tedy vytvářely tlak na nízkopříjmové skupiny, které nejčastěji trpí prekarizovanou a špatně chráněnou prací a nemají možnost výkonu práce z domova. I přes tyto faktory bychom však v prvním pandemickém roce 2020 jen těžko našli obecný trend vývoje nerovnosti.

Clark et al. (2021) na základě dlouhodobého dotazníkového šetření ve Francii, Německu, Itálii a Španělsku odhadují, že příjmová nerovnost mezi lednem 2020 a lednem 2021 poklesla. Pozorují přitom růst nerovnosti v první polovině roku, který trval asi do května a následné otočení trendu v průběhu měsíce září, které způsobilo, že nerovnost se dostala na nižší úroveň než na počátku roku.

V souladu s jejich zjištěním jsou i závěry Carta a De Philippis (2021), kteří pro případ Itálie vyčíslovali, že při absenci sociálního pojištění by Giniho index pro čisté pracovní příjmy vzrostl o 4procentní body (pro srovnání v celém krizovém období 2009 až 2014 vzrostl o 3,1procentního bodu). Na druhou stranu systém sociálního zabezpečení spolu s ad hoc protikrizovými opatřeními dokázal příjmové ztráty vykompenzovat – v důsledku toho autoři hodnotí vládní politiku jako efektivní.

Na druhou stranu Dang a Nguyen (2021) na základě dat dotazníkového šetření z Číny, Jižní Koreje, Japonska, Itálie, Spojeného království a Spojených států amerických dokazují, že epidemie covidu-19 během roku 2020 zvýšila genderovou nerovnost. Ženy měly v důsledku koronaviru o 24 % vyšší pravděpodobnost ztráty práce a jejich příjmy poklesly v průměru o 50 % více než příjmy mužů.

Růst příjmové nerovnosti v důsledku pandemického šoku zjišťuje i Palomino et al. (2021) mezi španělskými regiony. Vyšší regionální příjmovou nerovnost potvrzují také Irlacher a Koch (2021) v Německu nebo Shen et al. (2021) v Číně.

Abychom získali kompletní obrázek, můžeme výše uvedené studie srovnat s výsledky výběrového šetření životních podmínek (EU-SILC, 2022). Podle získaných hodnot došlo na území Evropské unie mezi lety 2019 a 2020 k mírnému nárůstu příjmové nerovnosti z 30,2 na 30,8 Gini bodů. Nicméně mezi zeměmi na evropském kontinentě byl vývoj poměrně různorodý. Z celkových 32 zemí, pro které jsou dostupná data, došlo v 11 zemích k nárůstu (v součtu o 12,4 bodů) nerovnosti a v 18 zemích k poklesu (v součtu o 15,6 bodů).

Vliv pandemie na vývoj nerovnosti není jednoznačný ani na celosvětové úrovni (Deaton, 2021; Yonzan, Lakner & Mahler, 2021).

Je zřejmé, že ačkoliv odborná literatura jednoznačně identifikuje řadu transmisivních kanálů mezi protikrizovými opatřeními a nerovností, celkový vývoj po příchodu tzv. koronakrizy v roce 2020 není jednoznačný. Jeho výsledek může záviset na časovém horizontu, na zkoumaném aspektu nerovnosti a také na efektivitě kompenzačních politik jednotlivých vlád.

Uvedená zjištění představují klíčový podklad pro stanovení cílů této práce. Těmi je ověřit, zdali koronavirový šok způsobil na trhu tlak na růst nerovnosti² v souladu s tím, co tvrdí odborná literatura. Dalším cílem je zjistit, zda byla vládní kompenzační politika dostatečná pro zastavení těchto

² V každém případě je nerovností rozuměna příjmová nerovnost měřená Giniho indexem na úrovni regionů.

tendenci a jaký byl celkový vývoj nerovnosti po příchodu pandemie. V souvislosti s tím lze také formulovat sekundární cíle, které jsou dva. Zaprvé posouzení efektivity jednotlivých sociálních transferů ve vztahu k jejich schopnosti nerovnost redukovat. Zadruhé posouzení, zda, případně za jakých okolností, by bylo možné podobnou metodu použít na analýzu dopadů minimální mzdy.

1.3 Shrnutí

V této kapitole byla představena soudobá odborná literatura věnující se výzkumu vztahu ekonomické nerovnosti a pandemie covidu-19. Působení pandemie má jasně identifikovatelný směr, jelikož zasažení byli nejčastěji pracující s nízkou mzdou, špatně chráněnou či prekarizovanou pozicí a ti, jejichž ekonomickou činnost nelze provádět vzdáleně na tzv. home office. Naopak nejasná je celková změna příjmové nerovnosti, ke které v prvním pandemickém roce došlo. Ani odborná literatura ani veřejná data Eurostatu (ta, která jsou v době zpracování této práce k dispozici), nevyznívají jednoznačně pro růst, či pokles nerovnosti. Zdá se, že vývoj nerovnosti byl závislý na časovém horizontu, zkoumaném aspektu nerovnosti a také úspěšnosti vládních kompenzačních politik v dané zemi.

V návaznosti na uvedená zjištění jsou na konci kapitoly formulovány výzkumné cíle. Jejich účelem je ověřit, zda můžeme po příchodu pandemie pozorovat tlak na růst regionální příjmové nerovnosti a následně zjistit, jaký byl celkový vývoj nerovnosti při započítání vládních zásahů. Sekundárními cíli jsou posouzení efektivity jednotlivých sociálních transferů a posouzení vhodnosti aplikované výpočetní metody ve vztahu k potenciálnímu budoucímu výzkumu dopadů minimální mzdy.

2. Metody a data

Druhá kapitola popisuje aplikované metody, použitá data a jejich zpracování. Hlavní metodou je výpočet příjmové nerovnosti na úrovni krajů a jeho dekompozice do jednotlivých složek příjmů pomocí parciálních indexů koncentrace. Data jsou za účelem maximální přesnosti kompilována z různých zdrojů a jejich páteř tvoří údaje, které zveřejňují MPSV a ČSÚ.

2.1 Dekompozice příjmové nerovnosti

Metoda aplikovaná v této studii vychází z publikace, kterou zpracovali ekonomové Raul M. Silveira-Neto a Carlos R. Azzoni (2011). Autoři s pomocí této metody ve své práci prokázali, že pokles regionální příjmové nerovnosti, ke kterému došlo v Brazílii mezi lety 1995 a 2006, byl zapříčiněn změnami v sektorech průmyslu a služeb a dále nově spuštěnými sociálními programy. Ačkoliv tyto programy tvořily jen necelých 1,7 % disponibilních příjmů domácností, na celkovém snížení nerovnosti se podílely z více než 24 %.

Metoda vychází z dekompozice Giniho indexu podle jednotlivých složek příjmů, kterými jsou pracovní příjmy (z odvětví průmyslu, zemědělství, služeb a veřejného sektoru) a nepracovní příjmy (kapitálové příjmy, důchody, sociální transfery a další). Autoři nejprve agregují příjmy ve všech zamýšlených 27 regionech a přepočítávají je na osobu. Následně kalkulují celkovou výši a složení příjmů per capita v jednotlivých regionech a také míru jejich nerovnosti. Dekompozice nerovnosti pak probíhá ve dvou krocích. Prvním krokem je přepis Giniho indexu na součet jeho jednotlivých částí a druhým aplikace vzorce pro srovnání dvou období.

Pokud chápeme celkový příjem jako součet dílčích příjmů, pak lze Giniho index pro výpočet nerovnosti příjmů přepsat do této podoby:

$$G = \sum_{f=1}^N \alpha_f * C_f \quad (1)$$

přičemž „ G “ značí Giniho index, „ N “ je počet zdrojů příjmů, „ α_f “ je podíl dílčího příjmu „ f “ na celkových příjmech a „ C_f “ je parciální index koncentrace pro dílčí příjem „ f “. Index koncentrace je získán z koncentrační křivky, která sleduje kumulativní podíl zdroje příjmu „ f “ podle kumulativního podílu celkových příjmů per capita (Silveira-Neto & Azzoni, 2011).

V tomto případě se výpočet koeficientu koncentrace podobá výpočtu Giniho indexu. Liší se ve dvou aspektech. Narozdíl od běžné praxe výpočtu Giniho indexu není základní jednotkou jedinec či domácnost (resp. příjmy jedince/příjmy domácnosti), ale příjmy na hlavu v rámci zvolené agregační jednotky, v tomto případě tedy regionů. Dalším rozdílem je, že na horizontální ose, na níž se vykresluje koncentrační křivka, je populace seřazena od nejnižších po nejvyšší příjmy, nikoliv však podle dílčích příjmů, ale příjmů celkových. V praxi bychom pak mohli pozorovat, že složky příjmů, které jsou více koncentrované v chudších regionech (tj. zvyšují příjmy v chudších regionech a snižují celkovou nerovnost), budou nabývat inverzní podoby oproti klasické Lorenzově křivce. Z toho důvodu se koeficient koncentrace pohybuje v intervalu od -1 do 1.

Při znalosti výše uvedené rovnice (1) a výpočtu koeficientu koncentrace lze změnu v regionální nerovnosti mezi časem t a t_{-1} zapsat takto:

$$\Delta G = \sum_{f=1}^N (\bar{C}_f - \bar{G}) * \Delta \alpha_f + \sum_{f=1}^N \bar{\alpha}_f * \Delta C_f . \quad (2)$$

S tím, že platí:

$$\bar{G} = \frac{1}{2} (G_t + G_{t-1}) , \quad (2.1)$$

přičemž „ ΔG “ je celková změna Giniho indexu, „ f “ značí daný zdroj dílčího příjmu, „ C “ je koeficient koncentrace, „ G “ je celkový Giniho index, „ α “ je podíl na celkových příjmech a vodorovný pruh nad proměnnou značí průměr, jak je vysvětleno pomocí výše uvedené rovnice (2.1).

První člen rovnice (2) se nazývá „efekt participace“ a reflektuje rostoucí, či klesající význam jednotlivých zdrojů příjmů. Druhý člen rovnice (2) je „efekt koncentrace“ a odráží způsob distribuce dílčích příjmů mezi regiony (Silviera-Neto & Azzoni, 2011).

Výhodou popsané metody je, že umožňuje měřit efekt jakékoliv části příjmu, kterou jsme schopni pozorovat, pokud tomu adekvátně uzpůsobíme přístup.³ Můžeme například sledovat celkový efekt všech sociálních transferů a v případě dostupnosti dat také efekt konkrétních dávek. Obdobně lze měřit efekt celkových pracovních příjmů a v případě dostupnosti dat také efekt příjmů z různých sektorů hospodářství, z průmyslu, zemědělství apod.

Popsaná výhoda se jeví přínosnou zejména při analýze dopadů pandemie covidu-19, která měla na různé části hospodářství velmi rozdílný efekt. Při dostatečně podrobném členění by například bylo možné analyzovat dopad příjmů plynoucích na jedné straně z oblastí e-commerce a technologického byznysu a na straně druhé příjmů z pohostinství a osobních služeb, jejichž činnost byla nejvíce omezena. Při adekvátním uzpůsobení metodického přístupu (vhodného výběru členění příjmů) je možné analyzovat i efekt minimální mzdy. Využití mikrodát ISPV odhadnutých a doplněných do plného souboru by takto podrobnou analýzu umožnilo, tj. tato oblast se pro budoucí výzkum jeví jako perspektivní.

Pro tuto studii představuje zkoumaný časový horizont období let 2013 až 2020. První rok vymezeného úseku je zároveň posledním rokem, ve kterém se česká ekonomika potýkala s dopady a druhotnými důsledky Velké recese a vykazovala meziroční pokles HDP. Následující roky 2014 až 2019 jsou roky hospodářské prosperity, klesající či nízké nezaměstnanosti a svižného růstu reálných mezd. Posledním rokem analýzy je rok 2020, který je prvním rokem, kdy se česká společnost a české hospodářství musely vyrovnávat s pandemií covidu-19. Tento rok je pro analýzu stěžejní.

Distribuce příjmů v regionech České republiky a jejich nerovnost v prvním pandemickém roce je měřena a srovnávána pomocí výše popsané metody s předchozím obdobím ve třech rovinách:

- 1) změna mezi prvním pandemickým rokem 2020 a předcházejícím rokem 2019;

³ Součet všech složek příjmů musí být vždy roven 1, respektive 100 %. Z toho důvodu nelze například kombinovat takové druhy dílčích příjmů, jejichž průnik není prázdnou množinou.

- 2) změna mezi prvním pandemickým rokem 2020 a předcházejícím obdobím konjunktury let 2016 až 2019;
- 3) změna mezi prvním pandemickým rokem 2020 a celým sledovaným obdobím let 2013 až 2020.

Cílem takto sestaveného výzkumného designu je určit, která složka příjmů nejvíce ovlivňuje nerovnost a která složka příjmů měla největší podíl na (případně) změně úrovně nerovnosti před a po propuknutí pandemie.

Dělení příjmů z různých zdrojů je členěno podobně jako ve zmiňované studii (Silviera-Neto & Azzoni, 2011), tj. pracovní a nepracovní příjmy plus jejich složky. Konkrétní druhy příjmů se liší, což je způsobeno jednak odlišnou legislativou (u sociálních příjmů) a jednak charakterem použitých datových zdrojů (pro oblast pracovních příjmů). Jejich podrobnější popis nabízí následující podkapitola.

2.2 Distribuce příjmů v českých regionech

Ideálním datovým zdrojem pro výpočty by byl základní soubor (populace) v krajích s druhovým členěním příjmů. Dataset, který by splňoval tyto požadavky, nicméně neexistuje. K dispozici jsou však zdroje, které k němu mají blízko. Použití každého z nich má své výhody i nevýhody. Z toho důvodu byla použita kombinace různých zdrojů, která směřuje k tvorbě co možná nejpresnějšího datového souboru. Tři složky příjmů, podle kterých proběhl sběr dat, byly: (1) příjmy z mezd a platů, (2) příjmy ze sociálních transferů a (3) podnikatelské a ostatní (např. kapitálové) příjmy.

Hlavní složkou příjmů v krajích jsou příjmy z mezd a platů. V tomto ohledu největší databázi obsahuje Informační systém o průměrném výdělku (ISPV, 2022) zpracovaný pro MPSV společností Trexima, spol. s r. o. Tento vzorek obsahuje 100 % údajů o příjmech zaměstnanců z platové sféry a také 100 % údajů o příjmech z velkých firem nad 250 zaměstnanců ve mzdové sféře. Pouze menší a střední soukromé společnosti jsou v ISPV zastoupeny dopočtem z podílového výběrového vzorku. Pro středně velké firmy od 50 do 249 zaměstnanců se jedná o 15 %, z hlediska menších podniků od 10 do 49 zaměstnanců jde o 4,5 % a u nejmenších společností od 1 do 9 zaměstnanců se jedná o 1,2 %.

I přesto, že pro menší a střední podniky disponuje Trexima, spol. s r. o., jen výběrovým vzorkem, celkově má k dispozici nejširší existující informace o mzdových a platových příjmech českých zaměstnanců. Z toho důvodu lze považovat tento zdroj za přesnější a validnější, než jsou běžná dotazníková šetření, která vycházejí z údajů řádově tisíců, maximálně nižších desítek tisíců respondentů (včetně šetření EU-SILC).

Pro účely analýzy bylo z dostupných dat ISPV potřeba získat celkový úhrn zdrojů ve mzdách a platech plynoucích do jednotlivých regionů v úhrnu za rok. K tomu byla využita část šetření nazvaná „Regionální statistika ceny práce“ (MPSV, 2022). V rámci každého kraje v každém sledovaném roce byly údaje o průměrné hrubé měsíční mzdě roznásobeny počtem zaměstnanců v kraji přepočteném podle počtu placených měsíců.

Výsledné sumy byly následně vyděleny celkovým počtem obyvatel⁴ a tím byla získána informace o výši mzdových a platových příjmů na hlavu (tzv. „per capita“) v každém kraji.

Další složkou příjmů domácností jsou sociální příjmy. Údaje o sociálních dávkách byly získány ze statistických ročenek Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2022), který pravidelně, systematicky a v relativně konzistentní formě zveřejňuje hodnoty o vyplacených sociálních transferech získané z MPSV. Tímto způsobem byla získána data na celkový roční úhrn zdrojů plynoucích do jednotlivých krajů, a to za: podpory v nezaměstnanosti, dávky státní sociální podpory a péčovské péče, dávky z nemocenského pojištění,⁵ starobní a další druhy důchodů, dávky v hmotné nouzi, dávky pro osoby se zdravotním postižením a příspěvek na péči.

Kromě důchodů a podpor v nezaměstnanosti jsou všechny údaje dostupné přímo v požadované formě (objem zdrojů v korunách plynoucích do daného regionu v úhrnu za rok). Pro důchody a podpory v nezaměstnanosti jsou však dostupné jen počty osob s nárokem a průměrná výše vyplacených prostředků za poslední měsíc v roce. Tyto údaje spolu s celkovými zdroji vyplacenými podle státního rozpočtu (MPSV, 2014–2021) byly použity pro dopočet ročních hodnot.⁶ Ve výsledku se tak jedná o odhad, který však díky vysokému podílu pozorovaných hodnot (1/12 roku) a znalosti celkové výše zdrojů lze považovat za reprezentativní.

Jediný sociální příjem, který se nepodařilo získat, byly zvláštní dávky ozbrojených sborů. V roce 2020 tyto dávky představovaly přibližně 1,4 % z celého objemu vyplacených sociálních transferů. Tato složka sociálních transferů spolu s faktem, že malá část vyplacených sociálních transferů není specifikována na územní úrovni, může být důvodem určitých rozdílů mezi údaji z vytvořeného souboru a státního rozpočtu. Tyto rozdíly ale nejsou vzhledem k celkové výši velké.⁷

Hodnoty o celkovém úhrnu vyplacených dávek, podpor a příspěvků do jednotlivých krajů byly obdobně jako u mzdových a platových příjmů děleny celkovým počtem obyvatel a tím byla získána informace o výši sociálních příjmů per capita v každém kraji.

Další skupinou příjmů jsou podnikatelské a ostatní příjmy (např. příjmy z kapitálového majetku).⁸ Jako zdroj dat byly v tomto případě použity výsledky šetření životních podmínek domácností (EU-SILC) zpracované Českým statistickým úřadem (ČSÚ, 2014–2021). Tyto údaje jsou již statistickým úřadem agregovány na úroveň příjmů v krajích a na osobu, a proto byly převzaty již bez dalšího přepočtu.

Pro základní představu získaných výsledků lze uvést příjmy per capita za jednotlivé kraje v posledním sledovaném roce, tj. v roce 2020.

⁴ Počet obyvatel kraje je brán jako počet obyvatel evidovaný v polovině roku, tj. k 1. červenci.

⁵ Jedná se o platby proplácené Českou správou sociálního zabezpečení (od 15. do 380. dne). Náhrady příjmů za krátkodobé pracovní neschopnosti jsou obsaženy v datech o mzdách a platech.

⁶ Pro výpočet byl použit prostý podílový přepočet, tj. (objem zdrojů vyplacených do daného kraje v měsíci prosinci/součet zdrojů vyplacených v měsíci prosinci do všech krajů) * celkový roční objem zdrojů vyplacených ze státního rozpočtu za celý rok.

⁷ Hodnoty vytvořeného souboru a oficiálních výdajů státního rozpočtu odpovídají na úrovni jednotek miliard korun.

⁸ Ostatní příjmy dále zahrnují: úroky z vkladů, výnosy z dluhopisů, vkladových a podílových listů, dividendy z akcií, podíly na zisku společností s r. o., komanditních společností, příjmy z kapitálového majetku ze zahraničí. Dále příjmy z pronájmu, příjmy z životního pojištění a penzijního připojištění a přijaté peněžní transfery od osob žijících v jiné domácnosti jako výživné, příspěvky dětem nebo manželce/manželovi žijícím odděleně (ČSÚ, 2022).

Tabulka č. 1 Měsíční příjmy per capita v krajích v roce 2020

Region	Celkové příjmy per capita (v Kč)	Podíl jednotlivých druhů příjmů na celkových příjmech per capita (v %)				
		mzdové	platové	podnikatelské	ostatní	sociální
Praha	36 257	56,2	13,0	13,9	38,3	13,8
Jihomoravský	21 667	46,7	12,9	13,0	39,0	24,1
Národní průměr	21 356	47,8	12,1	13,3	31,0	24,3
Královéhradecký	20 030	47,0	12,7	11,5	21,4	27,0
Plzeňský	19 527	48,4	12,8	9,3	35,5	26,5
Zlínský	19 405	47,6	9,9	12,0	28,4	28,2
Středočeský	19 396	45,9	8,4	19,2	27,5	24,3
Kraj Vysočina	19 256	43,6	13,1	12,4	36,5	27,9
Jihočeský	19 092	45,2	11,5	13,5	28,9	27,3
Moravskoslezský	18 852	44,0	13,0	11,7	20,9	29,5
Olomoucký	18 791	43,7	14,3	12,6	20,2	27,7
Pardubický	18 543	48,7	11,2	9,5	27,1	28,3
Liberecký	18 385	45,0	10,8	13,2	29,1	28,6
Ústecký	17 484	43,9	12,6	11,6	28,6	29,5
Karlovarský	16 705	39,1	12,2	15,8	40,5	29,5

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 1 zobrazuje měsíční příjmy na osobu v regionech České republiky v roce 2020. První sloupec představuje popis regionu, tedy název kraje. Ve druhém sloupci jsou uvedeny celkové příjmy na osobu v daném kraji, které jsou získány součtem pracovních příjmů před zdaněním a sociálních příjmů. V terminologii, kterou používá Český statistický úřad, se jedná o „hrubé peněžní příjmy“. Třetí až sedmý sloupec ukazují skladbu celkových příjmů uvedených ve druhém sloupci po jednotlivých složkách, kterým jsou příjmy: mzdové, platové, podnikatelské, ostatní a sociální.

Výši a skladbu příjmů ovlivňuje nejen celková výše mezd, platů, podnikatelských zisků a podobně, ale do velké míry také složení obyvatelstva, jako například podíl ekonomicky aktivních.

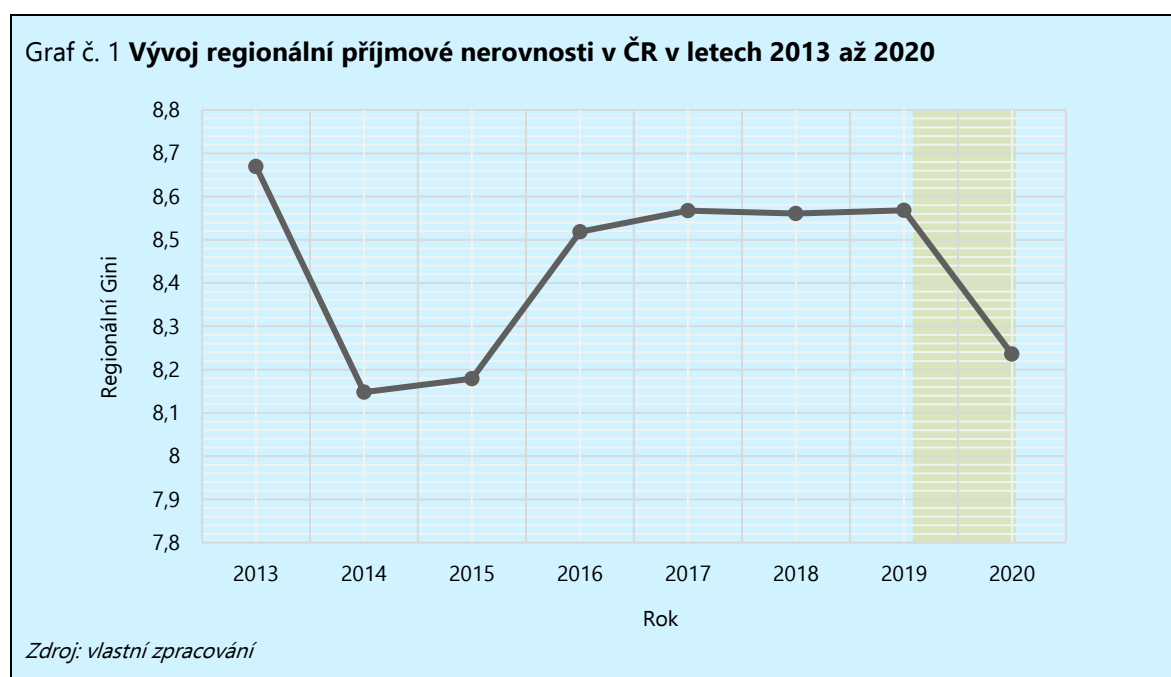
Z tabulky č. 1 je patrné, že pouze dva regiony dosahují měsíčních příjmů na osobu vyšších, než je národní průměr. Jsou to Hlavní město Praha s 36 257 korunami a Jihomoravský kraj s 21 667 korunami. Příjmy na osobu na jižní Moravě přesahují průměr asi o 1,5 %, kdežto průměrné příjmy per capita v Praze jsou oproti národnímu průměru vyšší téměř o 70 %. Je patrné, že rozdíl mezi hlavním městem a kraji je mnohem větší, než jakékoliv jiné rozdíly krajů oproti průměru nebo rozdíly krajů mezi sebou.

Nejnižší příjmy na osobu vykazuje Karlovarský kraj, měsíčně se jedná o 16 705 korun (asi 78 % národního průměru a 46 % průměrných příjmů v Praze). Velmi podobně jsou na tom i Ústecký a Liberecký kraj. Můžeme si všimnout, že všechny jmenované kraje se vyskytují v severozápadním cípu Čech podél hranice s Německem.

Za pozornost stojí také složení příjmů. V regionech s vyššími celkovými příjmy hrají zpravidla nadprůměrnou roli příjmy mzdové spolu s příjmy platovými a naopak nižší, než průměrnou roli hrají příjmy sociální. V krajích s nižšími příjmy per capita je situace zrcadlově obrácená. Zatímco podíl mzdových a platových příjmů je relativně nižší, podíl sociálních příjmů je oproti národnímu průměru vyšší.

Získaná data jsou rámcově ve shodě s intuicí, oficiálními statistikami publikovanými studiiemi a zprávami.

Příjmy per capita agregované na úrovni krajů byly použity pro výpočet Giniho indexu pro vyjádření míry nerovnosti. Vývoj tohoto ukazatele pro období let 2013 až 2020 znázorňuje graf č. 1.

Z grafu č. 1 je patrné, že úroveň interregionální nerovnosti se v rámci zkoumaného období pohybuje na úrovni 8 až 9 bodů (ze 100 možných). Takto měřený regionální Gini nelze stavět na stejnou úroveň, jako častěji uváděný Gini pro příjmovou nerovnost jednotlivců, pro který Česká republika vykazuje hodnoty kolem 25 bodů.

Například v Brazílii v roce 2006 byla příjmová nerovnost jednotlivců na úrovni 54 bodů Giniho indexu, což je jedna z nejvyšších hodnot na celém světě (SWIID, 2022). Naproti tomu brazilská nerovnost měřená Giniho indexem pro per capita příjmy agregovaných na regionální úrovni byla ve stejnou dobu na úrovni asi 19 bodů (Silveira-Neto & Azzoni, 2011). Lze očekávat, že agregace do větších jednotek obecně povede ke snížení naměřené diverzifikace, k čemuž je třeba přihlížet při interpretaci.

Zkoumané období v České republice je charakteristické prvotním poklesem regionální příjmové nerovnosti po roce 2013, kdy se česká ekonomika definitivně vymanila z Velké recese a jejich druhotných důsledků. Po tomto poklesu následoval opětovný růst nerovnosti mezi lety 2015 a 2016.

Tři roky před příchodem koronavirové krize, tedy v letech 2017, 2018 a 2019, je patrná stagnace. Po vypuknutí pandemie v roce 2020 pozorujeme snížení regionální příjmové nerovnosti.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem můžeme zhodnotit, že vývoj v roce 2020 jde proti prvotní intuici. Důsledky koronavirové krize zasáhly téměř celé hospodářství, aktivita většiny sektorů byla omezena, ale na druhou stranu jiná odvětví díky němu zažila boom. Jak je tedy možné, že se nerovnost v prvním roce snížila?

Možné vysvětlení spočívá v činnosti veřejné sféry, která ať už automatickými stabilizátory (jako podpora v nezaměstnanosti), ad hoc protikrizovými opatřeními (např. kompenzačním bonusem pro živnostníky nebo tzv. „rouškovným“) či dokonce jako vedlejší efekt jiných politik (dříve schválené navýšení rodičovského příspěvku) mohla růst nerovnosti zabrzdit, a dokonce zvrátit opačným směrem.

Tuto domněnku by bylo možné formulovat do hypotéz: (1) koronavirová krize způsobila v regionech nárůst tržní příjmové nerovnosti a (2) výsledný pokles nerovnosti celkových hrubých peněžních příjmů byl způsoben činností veřejné sféry. Tyto hypotézy nám umožní ověřit použití metody aplikace parciálních indexů koncentrace, jejíž výsledky jsou prezentovány ve třetí kapitole.

2.3 Shrnutí

V této kapitole byl představen metodický rámec i použítá data.

Základem pro analýzu změn nerovnosti před a po vypuknutí pandemie jsou parciální indexy koncentrace, které spolu s uvedenými vzorci umožňují analyzovat vliv jednotlivých složek příjmů na změnu nerovnosti mezi vybranými obdobími. Těmi jsou rok 2020, jakožto první pandemický rok a oproti němu je postaven předchozí rok 2019, období předkrizové konjunktury a stagnace příjmové nerovnosti 2016 až 2019 a pro vybrané složky příjmů následně celé období let 2013 až 2020.

Data jsou čerpána výhradně z veřejných zdrojů. Jejich páteř tvoří data ISPV v regionálních statistikách ceny práce, krajské statistické ročenky ČSÚ a doplněny jsou o vybrané hodnoty z EU-SILC. Účelem této kombinace zdrojů je dosažení maximální možné přesnosti v oblasti regionálních příjmů a jejich složení.

3. Výsledky analýzy

V prvních dvou kapitolách byla představena potřebná odborná literatura, byly formulovány cíle a popsány metody a data. V této kapitole jsou představeny výsledky analýzy. Nejprve dílčí koeficienty koncentrace a váhy (podíly) jednotlivých zdrojů příjmů a následně výpočty změn mezi prvním pandemickým rokem 2020 a předchozím obdobím. Na závěr jsou adresovány sekundární cíle práce. Je srovnána efektivita jednotlivých druhů sociálních transferů a je řešen potenciál použité metody pro obdobnou analýzu zaměřenou na výzkum dopadů minimální mzdy.

3.1 Koncentrace příjmů a analýza vývoje nerovnosti

Prvním krokem analýzy je aplikace vzorce (1) uvedeného ve druhé kapitole na získaná data. Tento postup umožňuje dekomponovat nerovnost po jednotlivých složkách a srovnávat jejich význam i směr působení. Jinými slovy tak lze pozorovat, která složka příjmů nerovnost zvyšuje, či naopak snižuje a jak moc ovlivňuje celkovou úroveň nerovnosti.

Tabulka č. 2 **Dekompozice regionální příjmové nerovnosti v ČR v roce 2020**

Kategorie příjmu	Index koncentrace (body koncentrace)	Podíl příjmů (%)	Tvorba nerovnosti (Gini body)	Tvorba nerovnosti (%)
Mzdové	12,22	46,77	5,71	69,38
Platové	9,00	12,09	1,09	13,21
Podnikatelské	8,45	12,85	1,09	13,20
Ostatní	12,22	2,55	0,31	3,79
Důchodové	-0,36	19,78	-0,07	-0,86
Nemocenské	9,10	2,01	0,18	2,22
Státní sociální podpory	-0,34	1,78	-0,01	-0,07
Podpory v nezaměstnanosti	-0,81	0,40	0,00	-0,04
Hmotné nouze	-16,64	0,18	-0,03	-0,36
Ostatní sociální	-2,45	1,58	-0,04	-0,47
Celkově	8,24	100,00	8,24	100,00

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 2 zobrazuje regionální příjmovou nerovnost v České republice v roce 2020. První sloupec popisuje analyzované kategorie příjmů. Sociální příjmy jsou z důvodu lepší přehlednosti agregovány do menšího počtu kategorií, než je celkový počet vyplacených sociálních transferů.⁹

⁹ Některé z vyplacených dávek tvoří tak malý podíl celkových příjmů, že se při zaokrouhlení na dvě desetinná místa blíží nule.

Druhý sloupec představuje dílčí indexy koncentrace. Na posledním řádku je uveden index koncentrace pro všechny příjmy, který je tím pádem totožný s Giniho indexem. Vyšší koncentraci příjmů, než je celkový průměr pozorujeme obecně u pracovních příjmů. Nejvyšší koncentraci mají příjmy mzdové, následně ostatní příjmy (kam patří např. příjmy kapitálové), platové a podnikatelské. Naopak sociální příjmy mají zpravidla hodnoty nižší, než je průměr. Ve většině případů jsou hodnoty sociálních příjmů záporné, což značí, že jsou více koncentrovány v regionech, které jsou příjmově slabé. Výjimku v tomto ohledu tvoří příjmy z dávek nemocenského pojištění (např. nemocenské a ošetřovné, mateřská a otcovská dovolená). Tento jev si lze vysvětlit tím, že příjmy z dávek nemocenského pojištění jsou úzce navázány na pracovní příjmy pobíratele. Ve výsledku pak můžeme očekávat, že vysokopříjmoví pracovníci budou pobírat vyšší částky dávek a nízkopříjmoví naopak. Analogicky pak lze očekávat i na regionální úrovni, že tam, kde je celkově vyšší úroveň pracovních příjmů, bude také vyšší úroveň vyplacených dávek nemocenského pojištění.¹⁰

Třetí sloupec prezentuje podíl dané kategorie příjmů na celkových příjmech. Zdaleka nejvyšší podíl tvoří příjmy mzdové, a to bezmála 47 %. Na druhém místě následují příjmy z důchodového pojištění (téměř 20 %) a dále příjmy platové a podnikatelské (oba mezi 12–13 %). Na druhé straně nejmenší podíl tvoří dávky v hmotné nouzi (asi 0,18 %).

Čtvrtý a pátý sloupec představují výpočet významnosti jednotlivých složek příjmů pro tvorbu celkové nerovnosti, a to jak v Gini bodech, tak v procentech. Téměř 70 % regionální příjmové nerovnosti (5,7 bodů z celkových 8,2) tvoří mzdové příjmy. K tvorbě nerovnosti následně přispívají nejvíce příjmy platové a podnikatelské, oba přibližně 13,2 % (asi 1,1 bodu z celkových 8,2). Opačným směrem působí nejsilněji příjmy z důchodového pojištění (snižují celkovou nerovnost asi o 0,07 bodů), což je vzhledem k úrovni nivelizace českých důchodů očekávatelný výsledek. Překvapivě silný efekt mají dávky v hmotné nouzi, které celkovou nerovnost snižují srovnatelně jako důchodové příjmy (snižují celkovou nerovnost asi o 0,03 bodů), ačkoliv je na ně vydáván jen zlomek finančních prostředků.

Celková úroveň regionální příjmové nerovnosti se v roce 2020 pohybovala na hodnotě 8,24 bodů Giniho indexu. V průběhu celého sledovaného období let 2013 až 2020 neproběhly v tomto ohledu radikální změny. Pozorovaný Giniho index se ve vymezeném období pohybuje mezi 8 až 9 body. I tak lze ale pozorovat náhlý posun směrem dolů mezi lety 2019 a 2020, který následoval po několika letech téměř naprosté stagnace. Pro analýzu změn, které měly v tomto vývoji největší váhu, aplikujeme vzorec (2) ze druhé kapitoly.

¹⁰ Tento komentář není nutné chápat jako kritiku systému dávek nemocenského pojištění. Tyto dávky plní specifické účely, především podporu pojištěnců v konkrétních životních situacích při ztrátě příjmů. Redukce příjmové nerovnosti není jejich hlavním cílem.

Tabulka č. 3 Dekompozice vývoje nerovnosti mezi lety 2019 až 2020

Kategorie příjmu	Efekt participace (v bodech Gini)	Efekt koncentrace (v bodech Gini)	Celková změna (v bodech Gini)
Mzdové	-0,11	0,17	0,06
Platové	0,01	-0,13	-0,12
Podnikatelské	0,00	-0,21	-0,20
Ostatní	0,00	0,10	0,10
Důchodové	-0,08	-0,02	-0,10
Nemocenské	0,01	-0,01	-0,01
Státní sociální podpory	-0,04	0,01	-0,03
Podpory v nezaměstnanosti	-0,01	0,00	-0,01
Hmotné nouze	0,00	-0,01	-0,01
Ostatní sociální	-0,01	0,00	-0,01
Celkově	-0,23	-0,10	-0,33

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 3 představuje výsledek použití rovnice (2) na časový úsek let 2019 až 2020, které představují dva hraniční roky před a po příchodu pandemie covidu-19. V prvním sloupci jsou uvedeny kategorie příjmů, druhý a třetí sloupec představují výsledek dvou členů rovnice (2), tj. efektu participace a efektu koncentrace. Celková změna nerovnosti je dána součtem těchto dvou efektů.

Ve zkoumaném časovém intervalu došlo k celkovému snížení regionální příjmové nerovnosti, a to o 0,33 bodů Giniho indexu (z 8,57 na 8,24). Toto snížení můžeme přičíst na vrub aktivitě veřejné sféry. Sociální transfery snížily nerovnost v součtu asi o 0,17 Gini bodů, platové příjmy přibližně o 0,12 bodů. V obou případech se jedná o očekávatelný výsledek, neboť jde o příjmy, které jsou z principu nezávislé na hospodářském cyklu (platové příjmy a některé sociální dávky jako dávky pro osoby se zdravotním postižením) nebo jsou dokonce proticyklické povahy (např. podpory v nezaměstnanosti).

Další složkou příjmů, která přispěla k celkovému snížení nerovnosti, jsou příjmy podnikatelské. Výdělků osob pracujících na vlastní účet snížily celkový Giniho index o 0,2 bodů, což je více, než v součtu všechny sociální transfery a více než příjmy z platů. Možný důvod tohoto ne zcela intuitivního výsledku lze spatřovat v zásahu vládního sektoru v podobě kompenzačních bonusů vyrovnávajících výpadek podnikatelských příjmů. Živnostníci, kteří byli nuceni obejít se přechodně bez příjmů ze své podnikatelské činnosti, byli kompenzováni pevnou částkou, která v prvním období představovala 500 korun na den (MF ČR, 2020). Jeví se jako velmi pravděpodobné, že prvotní omezení ekonomické aktivity (s různou rentabilitou) a následná kompenzace fixní částkou vedly k razantní nivelizaci podnikatelských příjmů. Tuto interpretaci podporuje také fakt, že změna v podnikatelských příjmech je dána především efektem koncentrace (tj. změnou v distribuci), zatímco efekt participace (tj. změna v relativním podílu příjmů) se blíží nule.

V opačném směru, než zmíněné příjmy sociálního, platového a podnikatelského charakteru, šly příjmy mzdové a ostatní příjmy (tj. např. kapitálové). Pro mzdové příjmy můžeme pozorovat vůbec nejnižší efekt participace (- 0,11 bodů), ale zároveň vůbec největší efekt koncentrace (+ 0,17 bodů) napříč kategoriemi příjmů. Snížení participace lze přičíst faktu, že i přes vládní snahy docházelo k růstu nezaměstnanosti a v důsledku k celkovému poklesu významu mzdových příjmů na celkových

příjmech. Zvýšení efektu koncentrace pak poukazuje na fakt, že mezi zaměstnanci, kteří si svou práci udrželi, vzrostla míra nerovnosti. Zvýšení nerovnosti mezi odměňováním zaměstnanců bylo přitom tak výrazné, že v konečném součtu ovlivnilo výslednou nerovnost více než zmíněný růst nezaměstnanosti obsažený v efektu participace.

Aplikace metody dekompozice regionální příjmové nerovnosti na roky 2019 a 2020 potvrzuje poznatky získané z odborné literatury. Po propuknutí pandemie covidu-19 a vyhlášení vládních restrikcí pozorujeme tržní tlaky na růst nerovnosti skrze distribuci mzdových a ostatních (např. kapitálových) příjmů. Naopak sociální příjmy a příjmy ve veřejném sektoru působily opačným směrem. Jejich efekt byl tak velký, že převážil tržní tlaky a napomohl k celkovému snížení regionální příjmové nerovnosti měřené Giniho indexem mezi lety 2020 a 2019. Na omezení růstu nebo dokonce na redukci nerovnosti měly pravděpodobně vliv také další vládní opatření, jako například kompenzační bonusy pro podnikatele nebo tzv. „Antivirus“, která však nejsou v datech obsažena explicitně, a proto nemůžeme měřit jejich přesný efekt.

K ověření těchto závěrů je dále aplikován vzorec (2) ze druhé kapitoly i na další roky předcházející propuknutí pandemické krize. Vývoj regionální příjmové nerovnosti od roku 2013 do roku 2020 je charakterizován poklesem mezi lety 2013 a 2014, kdy došlo k obnovení hospodářského růstu po předchozí recesi a následně opětovným nárůstem na vyšší hladiny nerovnosti mezi lety 2015 a 2016. Od roku 2016 pozorujeme období delší stagnace na téměř totožné úrovni Giniho indexu, kterou narušil právě až rok 2020, kdy Česko zasáhla koronakrize. Právě na tomto období, kdy se nerovnost ustálila, je aplikován popsáný postup.

Tabulka č. 4 **Dekompozice dopadů koronaviru v letech 2020 až 2016**

Kategorie příjmu	Oproti roku 2019	Oproti roku 2018	Oproti roku 2017	Oproti roku 2016
Mzdové	0,06	0,01	0,21	0,22
Platové	-0,12	-0,19	-0,20	-0,20
Podnikatelské	-0,20	-0,03	-0,23	-0,18
Ostatní	0,10	-0,02	-0,10	-0,22
Důchodové	-0,10	-0,10	-0,03	0,01
Nemocenské	-0,01	0,00	0,00	0,00
Státní sociální podpory	-0,03	-0,01	-0,01	0,01
Podpory v nezaměstnanosti	-0,01	-0,01	-0,01	0,00
Hmotné nouze	-0,01	0,01	0,03	0,06
Ostatní sociální	-0,01	0,00	0,01	0,01

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky č. 4 je patrné, že ne všechny zahrnuté kategorie příjmů vykazují v období mezi rokem 2020 a předešlými čtyřmi lety jednoznačný směr. Například efekt ostatních příjmů (součástí kterých jsou např. příjmy kapitálové) přispěl mezi lety 2019 a 2020 k nárůstu nerovnosti, ale mezi lety 2018 a 2020 naopak mírně přispěl k jejímu poklesu. Střídání kladných a záporných efektů můžeme pozorovat také u všech zahrnutých kategorií sociálních příjmů. Jinými slovy, sociální dávky a transfery napomáhají obecně k redukci nerovnosti, ale pokles nerovnosti v roce 2020 oproti předešlému období jejich působením jednoznačně vysvětlit nejde.

3. Výsledky analýzy

Ve srovnání celého období vidíme tři kategorie příjmů, které měly po celou dobu stejný směr. Jsou to mzdové příjmy, jejichž distribuce vytvářela tlak na růst nerovnosti, a na druhé straně podnikatelské a platové příjmy, které vytvářely tlak na redukci nerovnosti.

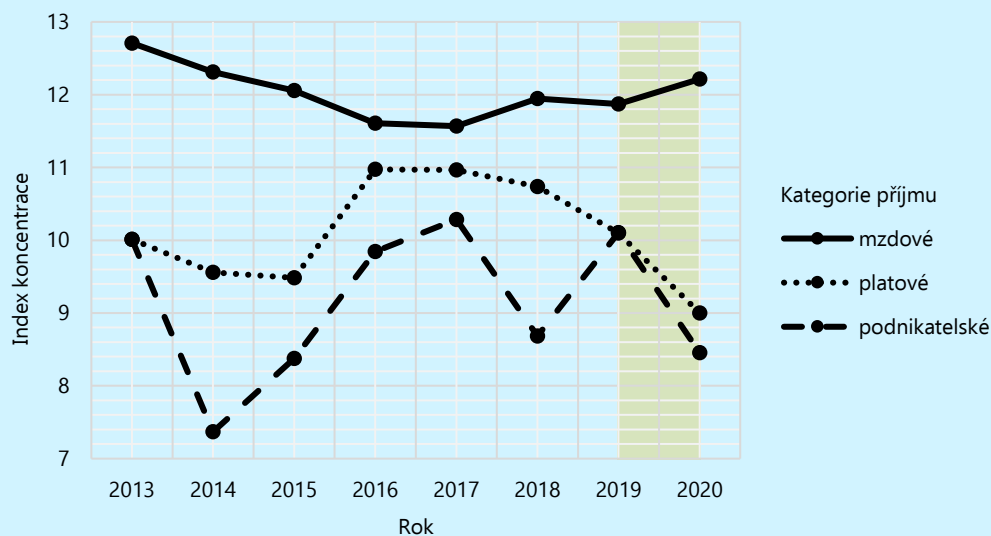
Výsledky analýzy rozšířené na delší časové období jsou rámcově ve shodě s předchozími závěry. Můžeme konstatovat, že příchod koronaviru vytvořil tlak na růst nerovnosti tržních příjmů, který se projevoval vyšší koncentrací v oblasti mezd. Aktivita veřejné sféry tyto tlaky dokázala zastavit a dokonce převrátit.

Konečnému snížení regionální příjmové nerovnosti napomohly především platové příjmy, které jsou ze své podstaty acyklické. Důvodem byl překvapivě spíše efekt koncentrace než efekt participace. Uvedený fenomén lze vysvětlit nemožností dosáhnout na variabilní složky platu (osobní příplatky, bonusy a odměny) v době vládních restrikcí, což mohlo mít za následek vyrovnání distribuce platů. U některých profesí (např. zdravotníci, učitelé, sociální pracovníci) naopak došlo k narovnání distribuce platů z důvodů vyplacení jednotné výše bonusů za práci v době pandemie. Naopak, participační efekt platových příjmů se v celém období let 2016 až 2020 blíží nule. To je způsobeno tím, že nerovnost platových příjmů je obecně na velmi podobné úrovni jako je celková regionální příjmová nerovnost.

Dalším faktorem způsobujícím pokles nerovnosti jsou příjmy osob samostatně výdělečně činných. I tento posun můžeme v nemalé míře přičítat činnosti veřejné sféry, a to díky kompenzačním bonusům podnikatelům.¹¹ Tento závěr podporuje objem vyplacených prostředků a dále fakt, že změny v podnikatelských příjmech jsou téměř výhradně tvořeny efektem koncentrace (tj. změnou způsobu distribuce, nikoliv změnou relativní váhy příjmu). Celkově bylo v roce 2020 na kompenzačních bonusech vyplaceno asi 16,1 miliardy korun – to kompenzační bonusy řadí na první místo ve výdajích na diskrétní protikrizová opatření (MF ČR, 2021).

¹¹ Kompenzační bonusy byly zacíleny na podnikatele, jejichž ekonomická aktivita byla omezena skrze vládní protiepidemická opatření.

Graf č. 2 Vývoj koncentrace významných příjmů v letech 2013 až 2020

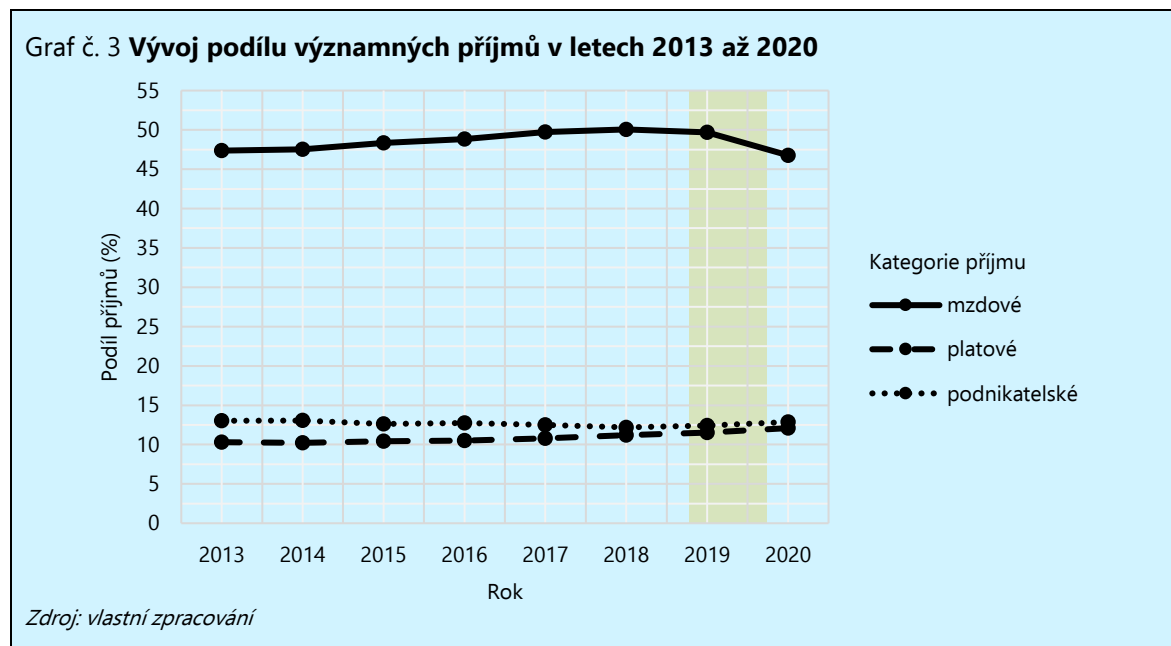

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 2 zobrazuje vývoj tří kategorií příjmů s nejvyšším podílem na celkových příjmech. Konkrétně se jedná o příjmy mzdové, platové a podnikatelské. V roce 2020 se mezi těmito kategoriemi příjmů zřetelně rozevřely nůžky. Zatímco koncentrace mzdových příjmů vzrostla (na nejvyšší hodnotu od roku 2015), koncentrace podnikatelských příjmů výrazně poklesla (na nejnižší hodnotu od roku 2015), stejně jako příjmy platové (nejnižší hodnota za sledované období). V případě mzdových a platových příjmů se zřejmě jedná o trend, který započal mezi lety 2016 a 2017 a který byl v roce 2020 akcelerován. V případě podnikatelských příjmů se jedná o změnu oproti předchozímu vývoji.¹²

Vývoj koncentrací vybraných příjmů lze ještě doplnit o informaci o vývoji jejich podílu na celkových příjmech, který tvoří druhou složku výpočtu v použitém výzkumném schématu.

¹² Pro podnikatelské příjmy pozorujeme celkově vyšší míru diverzifikace, než pro mzdové a platové příjmy.

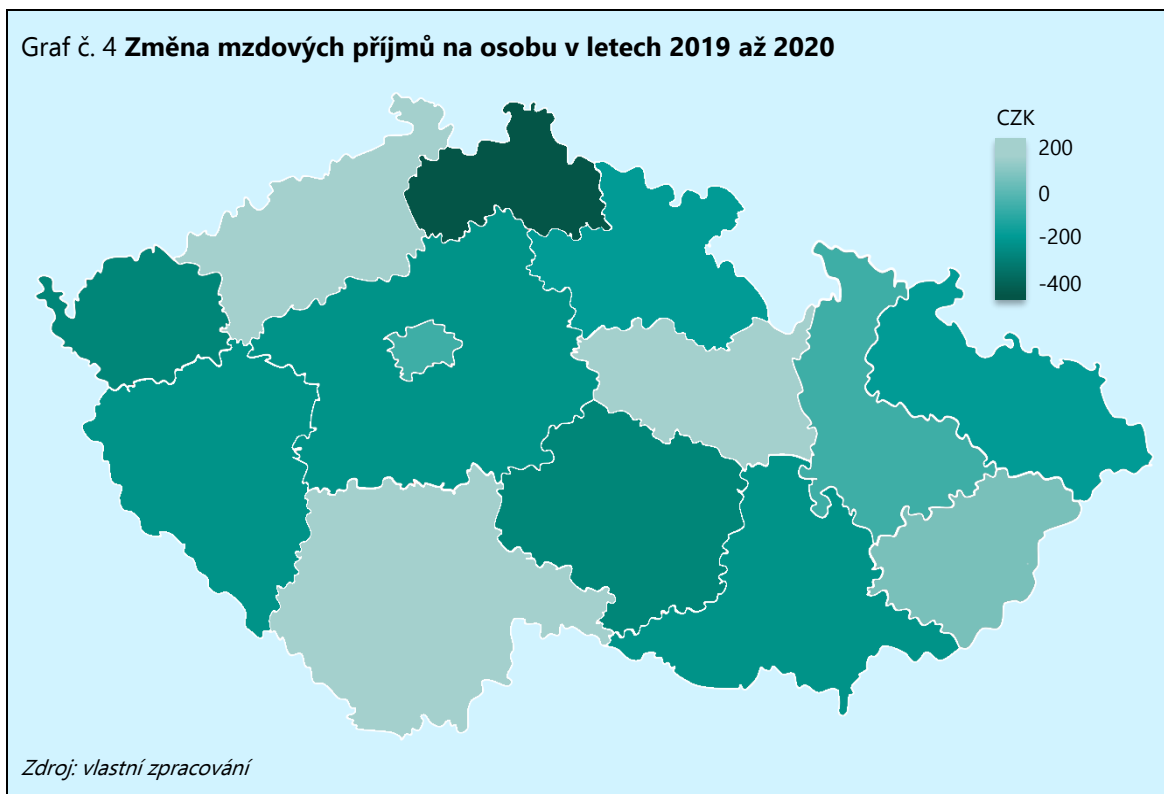

Graf č. 3 prezentuje vývoj podílu tří nejvýznamnějších zdrojů příjmů mezi lety 2013 a 2020. Změna, kterou můžeme pozorovat s příchodem roku 2020 a koronavirovou krizí, má zrcadlově obrácený směr než vývoj jejich koncentrace. Podíl podnikatelských příjmů se mírně zvýšil (na nejvyšší hodnotu od roku 2014), podíl platových příjmů vzrostl (na nejvyšší podíl v celém pozorovaném období) a naopak podíl mzdových příjmů poklesl (na nejnižší hodnotu v celém pozorovaném období).¹³

Z celkového pohledu je ve mzdové sféře negativní dopad pandemie jednoznačně viditelný nejvíc. Většina regionů (11 ze 14) zaznamenala v oblasti mzdových měsíčních příjmů na osobu mezi lety 2019 a 2020 snížení. Tyto změny jsou ilustrovány v grafu č. 4.

¹³ Kombinace mzdových a platových příjmů se v celém sledovaném období pohybuje mezi 57,7 a 61,3 %. Průměr jejich součtu činí v rámci celého sledovaného období 59,4 % a v posledních pěti letech (2016–2020) dokonce 60,2 %. Tyto příjmy zároveň tvoří největší část výsledné nerovnosti. V roce 2020 to například bylo 82,59 %. O kombinaci mzdových a platových příjmů tak lze v případě České republiky uvažovat jako o zjednodušeném indikátoru celkového vývoje nerovnosti, jako činí například autoři Carta a De Philippis (2021) pro případ Itálie.

Graf č. 4 Změna mzdových příjmů na osobu v letech 2019 až 2020

Graf č. 4 zobrazuje kraje České republiky a změnu měsíčních mzdových příjmů na osobu, ke které došlo v prvním pandemickém roce (oproti roku předchozímu). Zdaleka největší propad zaznamenal kraj Liberecký (-541 korun na osobu měsíčně) následovaný krajem Karlovarským (-286 korun na osobu měsíčně). Lze tedy konstatovat, že dva ze tří krajů s obecně nejnižšími příjmy na osobu se shodují s kraji nejvíce zasaženými příchodem pandemie. Výjimku z této trojice krajů v cípu severozápadního pohraničí tvoří jen kraj Ústecký. Vysvětlení může spočívat v tom, že kraj Liberecký i Karlovarský jsou mimořádně závislé na cestovním ruchu a příjmech z turismu, zatímco kraj Ústecký je více průmyslový.

Za překvapivé zjištění lze označit fakt, že po Kraji Vysočině (-256 korun/měsíc) patří k nejvíce zasaženým regionům kraj Středočeský (-241 korun/měsíc) a kraj Plzeňský (-239 korun/měsíc), které jsou naopak všeobecně vnímány jako prosperující oblasti – jak ostatně napovídají i data uvedená ve druhé kapitole, z nichž vyplývá, že oba kraje se v rámci příjmů na osobu řadí mezi lepší polovinu krajů. Vysvětlení může opět spočívat ve struktuře tamní ekonomiky (ve vyšší orientaci na osobní služby či cestovní ruch), což ovšem dostupná data neumožňují jednoznačně potvrdit nebo vyvrátit.

3.2 Efektivita sociálních transferů

Tato práce si stanovila za cíl: „...ověřit, zda můžeme po příchodu pandemie pozorovat tlak na růst regionální příjmové nerovnosti a následně zjistit, jaký byl celkový vývoj nerovnosti při započítání vládních zásahů.“ Těmto otázkám se věnovala první část třetí kapitoly. Získaná data a průběžné výsledky ovšem nabízejí ještě možnosti dalšího výzkumu, jmenovitě srovnání efektivit

3. Výsledky analýzy

jednotlivých sociálních transferů ve vztahu k jejich schopnosti redukovat regionální příjmovou nerovnost a dále diskuzi o vhodnosti aplikované metody pro potenciální budoucí výzkum dopadů příjmů podle jiného členění, včetně příjmů z minimální mzdy.

Pro posouzení efektivity jednotlivých sociálních dávek a jejich schopnosti redukovat regionální příjmovou nerovnost lze použít vzorec (1) z druhé kapitoly a dekomponovat nerovnost podle jednotlivých druhů příjmů (viz podkap. 3.1). Ty sociální transfery, jejichž příspěvek k celkové nerovnosti je záporný (snižují nerovnost), pak lze vydělit celkovými ročními výdaji státního rozpočtu plynoucími na tento transfer, čímž lze dopočítat průměrné výdaje na redukcí jednoho bodu Giniho indexu. Výsledky popsaných výpočtů pro rok 2020 uvádí tabulka č. 5.

Tabulka č. 5 **Efektivita (nákladovost) vybraných soc. transferů v roce 2020**

Druh sociálního transferu	Příspěvek k nerovnosti (body Gini)	Výdaje státního rozpočtu (mld. CZK)	Průměrně na redukcí 1 bodu Gini (mld. CZK)
Dávky v hmotné nouzi	-0,03	4,788	161,62
Přídavek na dítě	-0,011	2,062	194,123
Dávky péčovské péče	-0,019	3,979	209,399
Příspěvek na bydlení	-0,028	6,934	249,13
Příspěvek na péči	-0,018	33,094	1 806,437
Dávky pro osoby se zdrav. postižením	-0,001	2,628	1 931,466
Podpora v nezaměstnanosti	-0,003	10,567	3 232,631
Dávky důchod. pojištění	-0,07	507,906	7 208,828
Dávky nemoc. pojištění	0,183	55,206	NA
Rodičovský příspěvek	0,033	38,008	NA

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 5 uvádí deset různých sociálních příjmů. Do výpočtu byly zahrnuty všechny příjmy (včetně mzdových, podnikatelských apod.) a pro přehlednost se již znovu nevyepisují. Namísto nich jsou některé sociální transfery uvedeny podrobněji než v předchozích tabulkách. Místo dříve agregované kategorie státních sociálních dávek jsou uvedeny zvlášť příspěvek na bydlení, rodičovský příspěvek a přídavek na dítě.¹⁴ Dále místo agregované kategorie ostatních sociálních dávek jsou uvedeny příspěvek pro osoby se zdravotním postižením a příspěvek na péči.

Nejvyšší efektivitu ve schopnosti redukovat regionální příjmovou nerovnost proti rozpočtovým nákladům mají dávky v hmotné nouzi. Redukce nerovnosti o jeden Gini bod vychází v roce 2020 na přibližně 162 miliard korun. Velmi dobře si v tomto ohledu vedou rovněž přídavek na dítě, dávky péčovské péče a příspěvek na bydlení, které se rámcově pohybují mezi 200 až 250 miliardami korun na redukcí 1 bodu.

Jedná se přitom o sociální dávky s jedněmi z nejnižších výdajů. Součet výdajů na čtyři jmenované transfery činí jen asi 2,7 % ze všech výdajů na sociální dávky. Pro případ přídavků na děti,

¹⁴ Mezi dávky státní sociální podpory dále patří porodné a pohřebné, které jsou však počtem vyplacených dávek i vydanými rozpočtovými zdroji marginální, proto se do tabulky neuvádí, ačkoliv jsou součástí základního datasetu.

případně dávek pěstounské péče, lze navíc argumentovat, že jejich efekt by mohl být v dlouhém období umocněn, protože může pomoci nastavit rovnější „startovací čáru“ pro děti z chudých poměrů.

Stejně jako v celé této kapitole se jedná o redukci regionální příjmové nerovnosti, a nikoliv příjmové nerovnosti jednotlivců. Regionální příjmová nerovnost byla v roce 2020 na úrovni asi 8 bodů, zatímco příjmová nerovnost jednotlivců ve stejném roce byla dle dostupných statistik na úrovni přibližně 25 bodů. Můžeme tedy předpokládat, že při výpočtu efektivity sociálních dávek ve vztahu k nerovnosti jednotlivců by absolutní částky vycházely až řádově nižší. Pro ověření tohoto tvrzení by byl potřebný další výzkum.

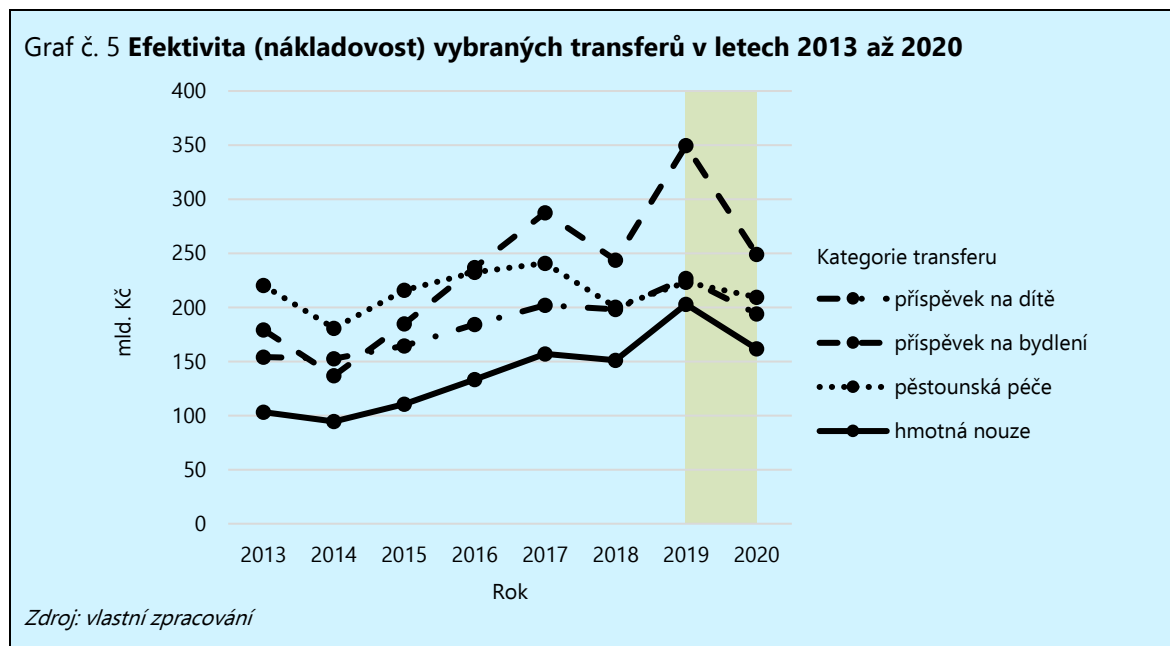
Popsané výsledky mohou působit jako návod pro tvůrce hospodářské politiky, je k nim ale nutné přistupovat s opatrností.

Některé dávky jsou v redukci nerovnosti efektivnější (úspornější) než jiné, nelze však tvrdit, že pokud by v daném roce byly výdaje na dávky v hmotné nouzi navýšeny o 80 miliard korun, regionální nerovnosti by se v souladu s tabulkou automaticky musely snížit o 0,5 bodu Giniho indexu. Snaha o masivní redukci nerovnosti by byla nutně spojena s potřebou parametrické úpravy těchto dávek (např. podmínek nároku), což by jejich efektivitu mohlo změnit. Abychom mohli tvořit přesné predikce, byl by opět potřeba dodatečný výzkum, který by do modelu zapracoval mimo jiné parametrické nastavení jednotlivých dávek.

Současný český systém sociálního zabezpečení je často nastaven na pomoc občanům v konkrétních životních situacích. Příkladem mohou být podpory v nezaměstnanosti, ale také rodičovská, mateřská či nemocenská. Ačkoliv je redukce nerovností obecně jedním z implicitních cílů všech sociálních systémů, nemusí být a není nutně primárním cílem každé jednotlivé dávky. Nelze tedy hodnotit například vysokou nákladovost dávek důchodového pojištění ve vztahu k redukci nerovnosti jako selhání důchodového systému, jelikož jeho hlavní účel je jiný. Získané výsledky prezentované v tabulce č. 5 spíše ukazují směr, na který by se měla hospodářská politika soustředit, pokud by redukci nerovností prioritizovala.

Dávky v hmotné nouzi, přídavky na děti, a dokonce dávky pěstounské péče se zdají být v tomto ohledu nejlepšími kandidáty. Potvrzuje to i pohled do hlubší minulosti. Při analýze celého období let 2013 až 2020 se ukazuje, že některé ze sociálních transferů ne vždy nerovnost snižují. Vidět to můžeme například v tabulce č. 5 pro dávky nemocenského pojištění a rodičovský příspěvek, v předchozích letech ale obdobně působily i další transfery, například podpory v nezaměstnanosti, či dávky důchodového pojištění.

Zmíněné dávky, které vykazují pro rok 2020 nejnížší náklady pro redukci nerovnosti, naopak v tomto ohledu vykazují pozoruhodnou persistenci. Jejich vývoj je ilustrován pomocí grafu č. 5.

V grafu č. 5 můžeme pozorovat vývoj průměrných nákladů vybraných dávek na redukci regionální příjmové nerovnosti o 1 Gini bod. V časovém rozmezí od roku 2014 do roku 2019 (období kontinuálního růstu HDP) je patrný postupný nárůst nákladů, který můžeme hodnotit jako pozvolné snižování efektivity těchto dávek v jejich schopnosti redukovat nerovnosti. Můžeme spekulovat, zda za tímto fenoménem stojí růst cenové hladiny, nabízí se ale i další vysvětlení. Pokles efektivity dávek mohl být například dán postupným poklesem nezaměstnanosti, chudoby a podílu osob žijících v materiální deprivaci, ke kterému během období prosperity docházelo.

Za pozornost pak stojí změna, která nastala v roce 2020. Spolu s příchodem koronavirové krize došlo k náhlému poklesu nákladovosti, a tedy růstu efektivity všech vybraných sociálních transferů. Nabízí se tak vysvětlení, že růst efektivity je umožněn kompenzací za pokles příjmů, které některé domácnosti zaznamenaly po delším období trvající prosperity.

Pokud je graf č. 5 interpretován skrze vývoj HDP, nabízí se úvaha, že ekonomický růst efektivitu dávek snižuje, zatímco krize a pokles HDP ji naopak zvyšuje. Období recese či hospodářské krize by tak bylo pro tvůrce hospodářské a sociální politiky nejlepším obdobím pro navýšení výdajů a posílení systému sociálního zabezpečení. Nicméně, aby bylo možné tento závěr potvrdit a zobecnit, bylo by nutné k tomu zaměřit další studie.

3.3 Diskuze k minimální mzdě

Oblastí, které tato zpráva otevírá a kde naznačuje prostor pro další výzkum, je celá řada. Je tomu tak díky aplikaci metody z druhé kapitoly, která umožňuje dekomponovat příjmovou nerovnost na jednotlivé složky i vypočítat příspěvek jednotlivých druhů příjmů na změnu mezi dvěma obdobími. Při vhodné úpravě metodologie by mělo být možné takto dekomponovat příjmy rozdělené podle různých linií. Mezi takové linie může patřit i efekt minimálních mezd a platů na úrovni minimálních mezd.

Kdybychom analyzovali pouze minimální mzdy jako takové, jejich Giniho index by se z logiky věci blížil hodnotě nula.¹⁵ Pokud ovšem budeme chápat příjmy z minimální mzdy jako část příjmů a budeme pro ně počítat koeficient koncentrace, můžeme zjistit, jak moc příjmy z minimálních mezd (ne)snižují nerovnost. Metoda použitá v této studii by byla vhodná i pro srovnání dvou období, například pro zjištění dopadu zvýšení minimální mzdy, nebo pro analýzu změn, která způsobila exogenní šok jako právě pandemie covidu-19.

Analýza pomocí stanovené metody by také mohla přispět k odborné a společenské diskuzi o vhodnosti minimální mzdy jako hospodářsko-politického nástroje. Pravděpodobně nejčastější argumenty, které kolem stanovení výše minimální mzdy padají, jsou dva. Proti vyšší minimální mzdě hovoří potenciální riziko zvýšení nezaměstnanosti.¹⁶ Pro zvýšení minimální mzdy hovoří pozitivní efekty plynoucí z vyšších příjmů dotyčných zaměstnanců.¹⁷

Pro účel výzkumu minimálních mezd by bylo výhodné dělení na efekt participace a efekt koncentrace (viz kap. 2), které by tyto dva argumenty mohlo vyvažovat.

Řekněme, že by například došlo k razantnímu zvýšení minimální mzdy, které by způsobilo, že by všichni zaměstnanci s mzdami nižšími, než nová úroveň minimální mzdy byli propuštěni. V takovém případě bychom mohli očekávat růst efektu koncentrace a růst efektu participace příjmů z minimální mzdy. Ve výsledku je pak růst příjmové nerovnosti tažený oběma efekty stejným směrem nahoru.

Můžeme použít i opačnou úvahu. Řekněme, že ačkoliv by došlo k razantnímu zvýšení minimální mzdy, nezaměstnanost by se vůbec nezvýšila a výsledný efekt by se promítl pouze do vyšších příjmů dotčených zaměstnanců. V takovém případě bychom mohli očekávat pokles efektu koncentrace a pokles efektu participace příjmů z minimálních mezd. Ve výsledku je pak pokles příjmové nerovnosti tažený oběma efekty totožným směrem dolů.

Za předpokladu, že se celkový efekt pohybuje někde mezi těmito dvěma extrémy, nám v této studii popsaná metoda dekompozice umožní studovat, který efekt převažuje a jaký je celkový dopad na příjmy a trh práce.

Z analýzy provedené v této studii a z výše uvedené diskuze vyplývá, že při náležité úpravě metodologie by použité schéma dekompozice bylo pro analýzu dopadů minimální mzdy vhodným nástrojem.

3.4 Shrnutí

Třetí kapitola představila výsledky provedené analýzy ve dvou částech. V první části byla dekomponována regionální příjmová nerovnost a její vývoj před a po příchodu pandemie covidu-19. Ve druhé byla měřena efektivita sociálních transferů a diskutována vhodnost použité metody pro

¹⁵ Populaci by pak tvořili pouze zaměstnanci pobírající minimální mzdy a odměna všech by byla totožná či téměř totožná. Každý zahrnutý zaměstnanec by tak pobíral přibližně takový podíl z celkových zdrojů, jakému odpovídá podíl jednoho zaměstnance na celkové populaci zahrnutých zaměstnanců.

¹⁶ Zvýšení nezaměstnanosti v důsledku zvýšení nebo zavedení minimální mzdy se predikuje mikroekonomickými modely, ale zpravidla je nepotvrzují empirické studie (Kim & Lim, 2018; Sturn, 2018; Cengiz et. al., 2019).

¹⁷ Například potenciální vymanění se z chudoby, zvýšení agregátní poptávky, vyšší motivace pracovat oproti pobírání sociálních dávek a další (Beran, 2013).

3. Výsledky analýzy

analýzu dopadů minimální mzdy. Pozorujeme, že ačkoliv se celková nerovnost snížila, bylo to především díky zásahu veřejného sektoru. Evidujeme tržní tlaky v podobě výrazného zvýšení koncentrace mzdových příjmů, které šly proti celkovému trendu. Snížení můžeme přičíst především acykličnosti platové sféry ve spojitosti s razantní nivelizací distribuce podnikatelských příjmů, na které měly svůj zřejmý díl tzv. kompenzační bonusy. Negativní efekty v podobě poklesu mzdových příjmů zasáhly nejvíce kraj Liberecký a následně kraj Karlovarský, které mají společnou lokaci v oblasti severozápadních Čech.

Získané výsledky nabízejí mnoho potenciálních směrů pro další výzkum. Jedním z nich je analýza efektivity sociálních dávek ve vztahu k jejich schopnosti redukovat regionální příjmovou nerovnost. Pro tyto účely byl kalkulován průměrný objem rozpočtových zdrojů potřebných pro snížení nerovnosti o 1 bod Giniho indexu. Po celé sledované období let 2013 až 2020 byly v tomto ohledu nejefektivnější dávky v hmotné nouzi, následovány přídavkem na dítě. Získané výsledky naznačují, že efektivita dávek klesá v době prosperity, a naopak stoupá v době hospodářských propadů.

V závěru kapitoly byla diskutována možnost aplikace výzkumného schématu na problematiku minimálních mezd. Dle dostupných informací se jeví, že efekty „participace“ a „koncentrace“ by mohly být vhodnými nástroji pro posouzení celkového dopadu zvyšování minimální mzdy na trh práce, případně efektu pandemie covidu-19 na fungování minimální mzdy.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, jaký byl celkový vývoj regionální příjmové nerovnosti před a po příchodu epidemie covidu-19 a ověřit, zda v době po aktivaci vládních restriktivních opatření můžeme v souladu s poznatky odborné literatury pozorovat tlak na růst nerovnosti. Sekundárním cílem bylo využít získané poznatky k posouzení efektivity různých druhů sociálních dávek v jejich schopnosti nerovnost redukovat a dále diskutovat nad možností aplikovat použité schéma na analýzu příjmů z minimálních mezd.

Metodický rámec byl postaven na studii, kterou použili ekonomové Raul M. Silveira-Neto a Carlos R. Azzoni (2011). Jeho základním principem je výpočet Giniho indexu z regionálních příjmů na osobu a následná dekompozice příjmové nerovnosti pomocí parciálních indexů koncentrace. Tato metoda umožňuje určit, jaký efekt na celkovou nerovnost má který druh příjmu a dále posoudit vliv jednotlivých druhů příjmů na změnu celkové nerovnosti mezi časem t a t_{-1} , v našem případě před a po příchodu tzv. „koronakrize“.

Základní datový soubor představovaly výhradně veřejně dostupná data. Pro účely příjmů ze sociálních transferů byly použity statistické ročenky ČSÚ, pro mzdové a platové příjmy byly použity regionální statistiky cen práce zveřejňované MPSV. Pro podnikatelské a ostatní příjmy byla použita data z výběrového šetření EU-SILC v jejich regionální agregaci zveřejňované ČSÚ. Tato kombinace zdrojů zajistila pokrytí všech podstatných druhů příjmů s maximální možnou přesností.

Základní analýza prokázala, že na úrovni celé České republiky došlo po příchodu pandemie ke snížení úrovně regionální příjmové nerovnosti. Mezi lety 2019 a 2020 došlo k poklesu Giniho indexu o 0,33 na 8,24 bodů. Ačkoliv tento posun nemusí působit jako radikální změna, v kontextu regionální příjmové nerovnosti se jedná o citelný přechod po několika letech téměř absolutní stagnace. Úroveň nerovnosti se v prvním pandemickém roce ocitla na nejnižší hodnotě od roku 2015.

S použitím výzkumného schématu a dekompozice nerovnosti do jednotlivých složek příjmů bylo zjištěno, že tento pokles má na svědomí především snížení koncentrace příjmů v platové a podnikatelské sféře. Sociální transfery (ač jsou faktorem, který obecně úroveň nerovnosti redukuje) se na snížení souvisejícím s pandemií podílely jen okrajově nebo vůbec.

Příjmy v platové sféře jsou ze své podstaty acyklické a během roku 2020 (spolu s růstem nezaměstnanosti ve mzdové sféře) rostl jejich relativní význam na celkových příjmech v krajích. Změna v koncentraci příjmů osob podnikajících na vlastní účet je méně intuitivní. Pravděpodobnou příčinou jejich vyšší rovnosti jsou tzv. kompenzační bonusy, na které měli nárok živnostníci, jejichž výkon ekonomické aktivity byl v důsledku vládních restrikcí omezen. Tyto zjištěné skutečnosti můžeme interpretovat tak, že pokles regionální příjmové nerovnosti byl výsledkem činnosti veřejného sektoru, nicméně spíše ad hoc opatření než stávajícího systému sociálního zabezpečení.

V oblasti mzdových příjmů došlo na rozdíl od ostatních výše zmíněných kategorií k nárůstu koncentrace. Nárůst byl tak značný, že svým rozsahem překonal snižující se efekt participace, který byl důsledkem růstu nezaměstnanosti a poklesu relativní důležitosti mzdových příjmů v portfoliu celkových příjmů v regionech. V roce 2020 vzrostla koncentrace mzdových příjmů o 0,17 bodů na celkovou hladinu 12,22 bodů Giniho indexu, což je nejvyšší hodnota od roku 2015. Zároveň v roce 2020 klesl podíl mzdových příjmů na osobu na celkových příjmech na osobu z přibližně 50 % v roce

2019 na 47 % což je nejnižší podíl za celé sledované období let 2013 až 2020. Nejvíce byly touto změnou postiženy kraje Liberecký a Karlovarský.

Provedené výpočty umožnily věnovat se dalším, sekundárním cílům práce. Jedním z nich byl výpočet efektivity sociálních dávek ve vztahu k jejich schopnosti redukovat úroveň regionální příjmové nerovnosti. V tomto ohledu bylo zjištěno, že mezi druhy sociálních podpor s nejnižšími průměrnými náklady na redukcí 1 Gini bodu patří dávky v hmotné nouzi, příspěvek na bydlení, dávky pěstounské péče a příspěvek na dítě. Na tyto dávky je paradoxně vydáván jen zlomek celkových zdrojů určených na transfery, například v roce 2020 to bylo v součtu 2,7 %.

Analýza celého období let 2013 až 2020 dále naznačila, že v době hospodářských růstů se efektivita dávek postupně snižuje (zvyšují se průměrné náklady na redukcí nerovnosti), zatímco v době hospodářského propadu se zvyšuje. V případě kladného potvrzení této skutečnosti bychom mohli hodnotit, že období recese je v České republice nejvhodnější doba pro posílení sociálních transferů. Pro vyslovení obecných soudů není analýza v této studii dostatečná, jelikož není jejím hlavním cílem, jedná se však o oblast vhodnou pro další výzkum.

Dalším ze sekundárních cílů práce byla diskuze nad možností použít zvolené výzkumné schéma pro analýzu dopadů minimálních mezd. Použitá metoda dekompozice umožňuje rozdělit časovou analýzu na tzv. efekty participace a koncentrace. Tyto dva efekty se zdají být vhodnými nástroji pro hodnocení dvou klíčových jevů spojených s minimální mzdou, a to růstem příjmů na jedné straně a hrozbou růstu nezaměstnanosti na straně druhé. Při vhodném nastavení metodického přístupu se aplikace dekompoziční metody jeví jako vhodný prostředek pro analýzu minimální mzdy, což představuje slibný prostor pro další výzkum.

Literatura

ALVAREDO, Facundo, Lucas CHANCEL, Thomas PIKETTY, Emmanuel SAEZ & Gabriel ZUCMAN, 2017. *World Inequality Report 2018*. World Inequality Lab.

Dostupné z: <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-full-report-english.pdf>

ANDERSEN, Robert, 2012. Support for Democracy in Cross-national Perspective: the Detrimental Effect of Economic Inequality. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(4), 389–402. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2012.04.002>

BERAN, Vlastimil, 2013. *Vliv daňového a sociálního systému České republiky na nabídku práce nízkopříjmových domácností*. Disertační práce. Ostrava: Vysoká škola báňská, Technická univerzita Ostrava

BITTNER, Jan, 2020. Ekonomické nerovnosti a koronavirus. In. *Krize a příležitosti. Ekonomické a sociální dopady pandemie covid-19*. Praha: Rosa Luxemburg Stiftung e. V., zastoupení v České republice, 005–024. Dostupné z: https://rosalux.cz/wp-content/uploads/2020/11/RLS_brozura_2020-10_covid_03_WEB.pdf

BLUNDELL, Richard, Monica COST DIAS, Robert JOYCE & Xiaowei XU, 2020. COVID-19 and Inequalities. *Fiscal Studies*, 41(2), 291–319. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12232>

CARTA Francesca & Marta De PHILIPPIS, 2020. The Impact of the COVID-19 Shock on Labour Income Inequality: Evidence from Italy. *Bank of Italy Occasional Paper*, No. 606

CENGIZ, Doruk, Arindrajit DUBE, Attila LINDNER & Ben ZIPPERER, 2019. The Effect of Minimum Wages on Low-wage Jobs. *The Quarterly Journal of Economics*, 134(3), 1405–1454. DOI: <https://doi.org/10.1093/qje/qjz014>

CLARK, Andrew E., Conchita d'AMABROSIO & Anthony LEPINTEUR, 2021. The Fall in Income Inequality during COVID-19 in Four European Countries. *The Journal of Economic Inequality*, 19(3), 489–507. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10888-021-09499-2>. Dostupné z: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10888-021-09499-2.pdf>

CORNIA, G. Andrea & Sampsa KIISKI, 2001. *Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period. Evidence and interpretation*. WIDER Discussion Paper, No. 2001/89. Dostupné z: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/dp2001-89.pdf>

ČSÚ, 2022. Ročenky – Statistická ročenka kraje. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/rocenky_souhrn

DABLA-NORRIS, Era, Kalpana KOCHHAR, Nujin SUPHAPHIPHAT, Frantisek RICKA & Evridiki TSOUNTA, 2015. *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*. International Monetary Fund – Strategy, Policy, and Review Department, SDN/15/13. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>

DANG, Hai-Ahn H. & Cuong Viet NGUYEN, 2021. Gender Inequality during the COVID-19 Pandemic: Income, Expenditure, Savings, and Job Loss. *World Development*, 140, 105296. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105296>

DEATON, Angus, 2021. *COVID-19 and Global Income Inequality*. NBER Working Paper Series, Working Paper 28392. Cambridge: National Bureau of Economic Research. Dostupné z: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28392/w28392.pdf

ELGAR, Frank J., Anna STEFANIAK & Michael J. A. WOHL, 2020. The Trouble with Trust: Time-series analysis of social capital, income inequality, and COVID-19 deaths in 84 countries. *Social Science & Medicine*, 263, 113365. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113365>

EUROSTAT, 2020. *Gender Pay Gap Statistics*. Eurostat – Statistics Explained [online]. [cit. 11. 4. 2022] Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics

EUROSTAT, 2021. *European Union – Statistics on Income and Living Conditions* [online]. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>

HALTER, Daniel, Manuel OECHSLIN & Josef ZWEIMÜLLER, 2014. Inequality and Growth: the Neglected Time Dimension. *Journal of Economic Growth*, 19(1), 81–104. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10887-013-9099-8>

IRLACHER, Michael & Michael KOCH, 2021. Working from Home, Wages, and Regional Inequality in the Light of COVID-19. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 241(3), 373–404. DOI: <https://doi.org/10.1515/jbnst-2020-0030>

JAIN-CHANDRA, Sonali, Niny KHOR, Rui MANO, Johanna SCHAUER, Philippe WINGENDER & Juzhong ZHUANG, 2018. *Inequality in China—trends, Drivers and Policy Remedies*. International Monetary Fund.

JAUMOTTE, Florence, Subir LALL & Chris PAPAGEORGIOU, 2013. Rising Income Inequality: Technology, or Trade and Financial Globalization? *IMF Economic Review*, 61, 271–309. DOI: 10.1057/imfer.2013.7. Dostupné z: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1057/imfer.2013.7.pdf>

JIANU, Ionut, Marin DINU, Dragos HURU & Alexandru BODISLAV, 2021. Examining the Relationship between Income Inequality and Growth from the Perspective of EU Member States' Stage of Development. *Sustainability*, 13(9), 5204, 1–16. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13095204>

KIM, Chong-Uk & Gieyoung LIM, 2018. Minimum Wage and Unemployment: an Empirical Study on OECD Countries. *Journal of Reviews on Global Economics*, 7, 1–9.

KOMÁREK, Jakub, 2021. *Majetková nerovnost v ČR je výrazně vyšší než příjmová, daně z majetku však patří k nejnižším*. PAQ Research. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/majetkova-nerovnost>

MARRERO, Gustavo A. & Juan G. RODRÍGUEZ, 2013. Inequality of Opportunity and Growth. *Journal of Development Economics*, 104(C), 107–122. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2013.05.004>

- MF ČR, 2021. *Státní závěrečný účet za rok 2020* [online]. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/statni-rozpocet/plneni-statniho-rozpocetu/2020/statni-zaverecny-ucet-za-rok-2020-41689>
- MF ČR, 2021. *Základní informace k možnosti získání kompenzačního bonusu* [online]. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/kompenzacni-bonus/kompenzace-pro-osvc-jaro-2020/zakladni-informace>
- MPSV ČR, 2014–2020. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statisticka-rocenka-z-oblasti-prace-a-socialnich-veci>
- OECD, 2016. *Regions at a Glance* [online]. OECD iLibrary. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-at-a-glance-2016_reg_glance-2016-en
- OECD, 2014. *Focus on Inequality and Growth* [online]. [cit. 11. 4. 2022]. Dostupné z: www.oecd.org/social/inequality-and-poverty.htm
- PALMINO, Juan C., Juan Gabriel RODRIGUEZ & Raquel SEBASTIAN, 2021. The COVID-19 Shock on the Labour Market: Poverty and Inequality Effects across Spanish Regions. *SSRN*, 3775091. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3775091>
- PROKOP, Daniel, 2020. *Slepé skvrny – o chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti*. Brno: Host.
- SHEN, Jianfu, Wai Yan SHUM, Tsun Se CHEONG & Lafang WANG, 2021. COVID-19 and Regional Income Inequality in China. *Frontiers in Public Health*, 9, 541. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.687152>
- SILVEIRA-NETO, Raul M. & Carlos R. AZZONI, 2012. Social Policy as Regional Policy: Market and Nonmarket Factors Determining Regional Inequality. *Journal of Regional Science*, 52(3), 433–450. DOI: 10.1111/j.1467-9787.2011.00747.x
- SIROVÁTKA, Tomáš, Martin GUZI & Steven SAXONBERG, 2019. Support for Market Economy Principles in European Post-Communist Countries during 1999–2008. *Czech Sociological Review*, 55(3), 319–345. DOI: 10.13060/00380288.2019.55.3.469
- SOLT, Frederick, 2022. *The Standardized World Income Inequality Database* [online]. SWIID. [cit. 11. 4. 2022]: Dostupné z <https://fsolt.org/swiid/>
- SOLT, Frederick, 2020. *Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database*. *Social Science Quarterly*, 101, 1183–1199. DOI: <https://doi.org/10.1111/ssqu.12795>
- STONE, Chad, Danilo TRISI, Arloc SHERMEN & Jennifer BELTRAN, 2020. *A Guide to Statistics on Historical Trends in Income Inequality*. Dostupné z: <https://www.cbpp.org/research/poverty-and-inequality/a-guide-to-statistics-on-historical-trends-in-income-inequality>

STURN, Simon, 2018. Do Minimum Wages Lead to Job Losses? Evidence from OECD Countries on Low-skilled and Youth Employment. *ILR Review*, 71(3), 647–675. DOI: <https://doi.org/10.1177/0019793917741259>

TRIDICO, Pasquale, 2017. The Determinants of Income Inequality in OECD Countries. *Cambridge Journal of Economics*, 42(4), 1009–1042. DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/bex069>

UNU-WIDER, 2022. *World Income Inequality Database*. United Nations University. Dostupné z: <https://www4.wider.unu.edu/>

VYHLÍDAL, Jiří, 2021. Strategie zaměstnavatelů v období pandemie covidu-19. *FÓRUM sociální politiky*, 15(6), 8–15. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/forum-socialni-politiky-6-2021/?wpdmdl=14527&refresh=627cfa8c4619d1652357772>

WACHTLER, Benjamin et al., 2020. Socioeconomic Inequalities and COVID-19 – A Review of the Current International Literature. Robert Koch Institute. *Journal of Health Monitoring*, 5(S7). DOI: 10.25646/7059

WILDMAN, John, 2021. COVID-19 and Income Inequality in OECD Countries. *The European Journal of Health Economics*, 22(3), 455–462. DOI: 10.1007/s10198-021-01266-4

WILKINSON, Richard & Kate PICKETT, 2013. *Rovnováha – Proč je rovnost výhodná pro každého*. Všeň: Grimmus.

YONZAN Nishant, Christoph LAKNER & Daniel Gerszon MAHLER, 2021. *Is COVID-19 Increasing Global Inequality?* World Bank. Dostupné z: <https://1url.cz/fKOXJ>